

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos (specializacija – logopedija) magistrantūros studijų programa

Eglė Cigaitė

**DAUGIAKALBIŲ VAIKŲ KALBOS SUTRIKIMŲ ATPAŽINIMAS IR
PAGALBOS TEIKIMO METODAI**

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovė
doc. dr. Vilma Makauskienė*

2014

Magistro darbo santrauka

Šiame darbe nagrinėjami daugiakalbių vaikų kalbos sutrikimų atpažinimo ir pagalbos teikimo metodai. Tyrimo *tikslas* – išnagrinėti daugiakalbių vaikų kalbos sutrikimus, jų atpažinimo metodus ir parengti logopedinės pagalbos modelį.

Atliktas kokybinis *tyrimas*, iš dalies struktūruoto interviu forma apklausiant daugiakalbių vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, tėvus. Interviu metu gauti duomenys išanalizuoti ir jais remiantis sudarytas pasirinkto atvejo logopedinės pagalbos modelis.

Pirmajame skyriuje nagrinėjami tipinės daugiakalbių vaikų kalbos raidos ypatumai, aptiriamos svarbiausios šios srities sąvokos, daugiakalbystės reiškinių įvairialypiškumas. Darbe analizuojama tipinė daugiakalbių vaikų kalbos raida, gimtosios, antrosios ir užsienio kalbos įsisavinimas, analizuojami dvikalbių/daugiakalbių vaikų kalbos sutrikimai, lyginant juos su vienakalbių vaikų kalbos sutrikimais, atskleidžiama tėvų pagalbos reikšmė ugdant daugiakalbį vaiką. Remiantis psicholingvistiniais tyrimais, teigiama, kad daugiakalbystė yra vienas iš svarbiausių veiksnių, veikiančių vaiko kalbos raidą ir plečiančių jo pasaulio sampratą (Hoff, 2002).

Antrajame skyriuje aptariami daugiakalbių ir dvikalbių vaikų kalbos sutrikimų įveikimo modeliai, įvardijami, teikiant logopedinę pagalbą, kylantys sunkumai, pažymima specialistų ir tėvų bendradarbiavimo būtinybė, logopedų profesinio bendradarbiavimo, ugdymo įstaigų, teikiančių pagalbą dvikalbiams vaikams, turintiems kalbos sutrikimų, reikšmingumas. Daugiakalbystės ir dvikalbystės atveju kalbos sutrikimai įveikiami sunkiau, nes tradiciniai logopedinės pagalbos metodai ne visada yra veiksmingi.

Trečiajame skyriuje analizuojami atlikto kokybinio tyrimo rezultatai, nuodugniai aptariami pusiau struktūruoto interviu duomenys apie vaiko kalbos raidą, kalbinę aplinką, kylančius kalbos ir bendravimo sunkumus, mėginimus įveikti kylančius sunkumus. Interviu padėjo atskleisti, kad daugiakalbiams vaikams dažniausiai yra sunku taisyklingai tarti gimtosios kalbos garsus ar sudėtingesnius žodžius. Daugiakalbių vaikų gimtosios kalbos ugdymas padeda įveikti kalbos sutrikimus. Remiantis šiais duomenimis, sudarytas logopedinės pagalbos modelis, kur logopedinė pagalba turi būti teikiama atsižvelgiant į vaiko gebėjimus ir poreikius, siekiant padėti vaikui, svarbus glaudus specialistų, tėvų ir pedagogų tarpusavio bendradarbiavimas.

Esminiai žodžiai: vaikų dvikalbystė/daugiakalbystė, gimtosios ir negimtosios kalbos ugdymas, kalbos sutrikimai ir jų įveikimas, logopedų ir tėvų bendradarbiavimas.

Turinys

Magistro darbo santrauka	2
Įvadas	4
1 skyrius. DAUGIAKALBIŲ VAIKŲ KALBOS YPATUMAI	8
1.1. Dvikalbystės ir daugiakalbystės samprata	8
1.2. Gimtosios, negimtosios ir užsienio kalbos samprata	10
1.3. Kalbos sutrikimų ir kalbos mokymosi sunkumų samprata	13
1.4. Vienakalbių ir daugiakalbių vaikų kalbos sutrikimai	14
2 skyrius. DAUGIAKALBIŲ IR DVIKALBIŲ VAIKŲ KALBOS SUTRIKIMŲ ĮVEIKIMO MODELIAI	16
2.1. Pagalbos daugiakalbiams vaikams būdų apžvalga	16
2.1.1. Dvikalbių vaikų kalbos sutrikimų atpažinimas	16
2.1.2. Logopedinės pagalbos dvikalbiams vaikams metodai	19
2.2. Pagalbos daugiakalbiams vaikams teikimas šeimoje	20
2.3. Specialistų ir tėvų bendradarbiavimo svarba	22
3 skyrius. DAUGIAKALBIŲ VAIKŲ, TURINČIŲ KALBOS SUTRIKIMŲ, TĖVŲ APKLAUSOS DUOMENYS	24
3.1. Tyrimo metodika	24
3.2. Daugiakalbių vaikų ugdymosi situacijų analizė	26
3.3. Daugiakalbių vaikų kalbos ugdymosi modeliavimas	39
Išvados	46
Literatūra	47
Summary	51
Priedai	52

Ivadas

Mokslinė problema ir tyrimo aktualumas

Daugiakalbystė yra itin plačiai paplitęs reiškinys, apimantis įvairias šalis, kultūras, beveik visų socialinių sluoksnių ir įvairaus amžiaus žmones. Sparčiai intensyvėjant migracijai, keičiantis socialinei aplinkai, daugėja daugiakalbystės atvejų ir ji tampa vis įvairesnė. Dėl šeimų migracijos (išvažiavimo gyventi į kitas šalis ir sugrįžimo į tėvynę), dėl Lietuvos kaip valstybės ir jos gyventojų atvirumo kitų kraštų migrantams bei kitų šalių kultūroms, taip pat dėl įgimto imlumo kalbai daugelis vaikų yra potencialūs daugiakalbiai. Į Tėvynę sugrįžusių emigrantų vaikams nepakankami gimtosios kalbos įgūdžiai kartais tampa kliūtimi geriau ir greičiau integruotis socialinėje aplinkoje, o išvykusiųjų į užsienį vaikų gimtąją kalbą dažnai nustelbia antroji kalba (Ruškus, Kuzmickaitė, 2008).

Dvikalbystės ir daugiakalbystės reiškinys nuo seno buvo įvairių sričių mokslininkų tyrimo objektas. Dėl daugiakalbystės sudėtingumo ir įvairialypiškumo tyrėjų nuomonės apie šį reiškinį skiriasi, kai kuriais atvejais netgi yra priešingos. Neigiamo požiūrio į dvikalbystę, dominavusio maždaug iki XX a. šeštojo dešimtmečio vidurio, atstovai teigia, kad tiek dvikalbystė, tiek daugiakalbystė neigiamai veikia pažintinių vaiko gebėjimų raidą, jo intelektą, trukdo plėtotis jo kalbai, socialiniams įgūdžiams, netgi mažina vaiko savivertę ir didina psichinę įtampą. Tokios išvados suformuluotos tiriant tik vieno socialinio sluoksnio vaikus, lyginant vienakalbių ir dvikalbių vaikų gebėjimus, tačiau pastaruosius testuojant ne gimtąja, o antrąja jų kalba, tad natūralu, jog vienakalbių vaikų įvertinimo rezultatai buvo aukštesni. Išvados apie neigiamą dvikalbystės poveikį suformuluotos remiantis itin nedideliu tiriamųjų skaičiumi (Karaliūnas, 1997). Metodologiniai atliktų tyrimų netikslumai suformavo negatyvų požiūrį į daugiakalbystę. Šie neigiami vertinimai dar visai neseniai atsispindėjo ir Lietuvos Respublikos teisinėje bazėje, kur daugiakalbystė buvo įtraukta į kalbos sutrikimų sąrašą (Balčiūnienė, 2013).

Pastaraisiais dešimtmečiais daugelis daugiakalbystę tyrinėjančių mokslininkų pažymi jos naudą ir pozityvų poveikį vaikui, teigia, kad jei kai kuriais atvejais daugiakalbystės nauda ir neišryškėja, tai jokių būdu neįrodo, kad ji yra žalinga (Manuel-Dupont, Ardila, Rosselli, Puente, 1992; Cummins, 2000; Hoff, 2002; Genesee, Paradis, Crago, 2006; Pearson, 2008 ir kt.). Pasak Manuel-Dupont, Ardila ir kt. (1992), labai svarbu suprasti, kaip daugiakalbiai vaikai mokosi, bendrauja ir ilgą laiką atsimena skirtingas kalbas. Norėdamas įvertinti daugiakalbio vaiko kalbinius gebėjimus, logopedas turėtų susidaryti išsamų sociolingvistinį planą, apimantį vaiko patirtį, išsilavinimą, kiekvienos kalbos įsisavinimo būdus ir vartojimo galimybes. Daugiakalbių vaikų kalbos raida vyksta kitaip nei vienakalbių.

Mokslininkai Byers-Heinlein, Casey-Lew (2013) teigia, kad bet kurioje aplinkoje gimę vaikai turi įgimtų gebėjimų sėkmingai ir laiku išmokti kalbėti keliomis kalbomis. Kad šie prigimtiniai vaiko gebėjimai sėkmingai funkcionuotų, labai daug priklauso nuo tėvų. Šeimos nariai turi sudaryti savo vaikams galimybes girdėti taisyklingą abiejų kalbų vartoseną, skatinti nuolat bendrauti, šnekėti abiem kalbomis. Svarbus mokytojų, pediatrų ir logopedų vaidmuo formuojant teisingą tėvų požiūrį į dvikalbystę. Dvikalbystė skatina ankstyvą kalbos raidą (Pearson, 2008). Antrosios kalbos mokytis įmanoma bet kuriame amžiuje (Genesee, Nicoladis, 2005).

Daugiakalbiams vaikams, kaip ir vienakalbiams, pasireiškia kalbos sutrikimų. Neigiamas daugiakalbystės vertinimas suformavo požiūrį, kad daugiakalbystė yra kalbos sutrikimų priežastis, ir ilgai šio požiūrio buvo laikomasi. Pasak Triarchi-Herrmann (2006), vienas ar kitas dvikalbio vaiko kalbos sutrikimas neįrodo, kad daugiakalbystė yra sutrikimų priežastis. Dvikalbystė veikiau rodo, kad pasireiškiant kalbos sutrikimui, reikia atkreipti dėmesį ir į kitus veiksnius: bendrąją vaiko raidą, aplinkos poveikį ir t. t.

Daugiakalbystę ir dvikalbystę įvairiais aspektais tyrinėja ir Lietuvos mokslininkai, ypač tyrimų pagausėjo pastaraisiais metais (Dabašinskienė, 2009; Balčiūnienė, 2013; Aleksandravičius, 2013; Kuzmickaitė, 2008; Ruškus, 2008 ir kt.). Šios temos problematiką gvildena Šiaulių universiteto Socialinės gerovės ir negalės studijų fakulteto Specialiosios pedagogikos katedros moksliniai darbuotojai. Daugiakalbystės reiškinio kompleksiskumą ir tyrimų šioje srityje perspektyvumą rodo neseniai Vytauto Didžiojo universitete atidaryta tarptautinė sociolingvistikos ir daugiakalbystės magistro studijų programa, veikiantis Tarpkultūrinės komunikacijos ir daugiakalbystės tyrimų centras. Rašydami apie lietuvių vaikų ugdymą išeivijoje, emigraciją ir šeimą, daugiakalbystės reiškinį palietė ir VDU Lietuvių išeivijos instituto mokslininkai (Aleksandravičius, Kuzmickaitė, Ruškus, 2008 ir kt.).

Lietuvoje iki šiol mažai tirtas daugiakalbių vaikų kalbos sutrikimų atpažinimas ir įveikimo metodai, tėvų, pedagogų ir logopedų bendradarbiavimo dvikalbystės atveju reikšmingumas.

Tyrimo objektas – daugiakalbių vaikų kalbos sutrikimų atpažinimas ir pagalbos metodai.

Hipotezė – logopedas, atpažindamas daugiakalbių vaikų kalbos sutrikimus ir kryptingai taikydamas tinkamus pagalbos metodus, bendradarbiaudamas su tėvais ir kitais specialistais, ne tik padės vaikui įveikti kalbos sutrikimus, bet ir sustiprins jo bendravimo įgūdžius.

Tyrimo tikslas – išnagrinėti daugiakalbių vaikų kalbos sutrikimus ir jų atpažinimo metodus, sudaryti logopedinės pagalbos/kalbos ugdymo modelį.

Tyrimo uždaviniai

1. Atlikti mokslinės literatūros analizę daugiakalbių vaikų ugdymosi ir kalbos sutrikimų daugiakalbystės atveju klausimais.

2. Išanalizuoti daugiakalbių vaikų kalbos raidą lemiančius veiksniai.
3. Išnagrinėti logopedinės pagalbos daugiakalbiams vaikams metodus.
4. Remiantis empiriniais duomenimis, parengti daugiakalbio vaiko, turinčio kalbos sutrikimų, ugdymo modelį.

Tyrimo dalyviai. Pusiaus struktūruoto interviu metu buvo apklaustos aštuonių daugiakalbių vaikų mamos. Vienas interviu atliktas Kauno *Vėtrungės* mokykloje, kurioje mokosi vienas iš tiriamų vaikų. Kiti interviu atlikti naudojantis *Skype* programa, nes dauguma tyrime dalyvavusių daugiakalbių šeimų gyvena ne Lietuvoje (pvz., Švedijoje, Airijoje, Anglijoje, Portugalijoje). Tyrimas vyko nuo 2013-11-13 iki 2013-12-10. Apklausoje dalyvavo tėvai, auginantys skirtingo amžiaus vaikus – jauniausias tiriamasis – trejų metų, vyriausias – dešimties.

Tyrimo metodologija ir metodai. Kokybinis tyrimas atliktas taikant pusiau struktūruoto interviu metodą. Tyrime dalyvavo daugiakalbių vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, tėvai. Norint atpažinti daugiakalbio vaiko kalbos sutrikimus ir parinkti tinkamus pagalbos metodus, reikia surinkti ir išanalizuoti informaciją apie vaiką ir jo aplinką. Interviu metu rinkta bendroji informacija apie šeimą, vaiko kalbos raidą, kiek laiko, kuria kalba vaikas bendrauja, koks yra gimtosios kalbos mokėjimo ir vartojimo lygmuo, kokioje aplinkoje, su kuo, kaip dažnai vaikas bendrauja viena ir kita kalba ir kt. Tyrimas atliktas laikantis metodologinių ir etikos principų. Respondentams garantuotas anonimiškumas ir konfidencialumas. Remiantis interviu metu surinkta informacija, įvertinti daugiakalbių vaikų kalbiniai gebėjimai, įvardyti jiems kylantys sunkumai ir kokie galėtų būti taikomi jų įveikimo metodai, pabrėžiant tėvų ir logopedų bendradarbiavimo svarbą.

Pagrindinės sąvokos

Logopedas yra įvardijamas kaip pagalbos asmenims, turintiems kalbos ir komunikacijos sutrikimų, teikėjas (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos įsakymas dėl specialiosios pedagoginės pagalbos teikimo tvarkos aprašo, 2011).

Dvikalbis (daugiakalbis) vaikas – tai vaikas, kuris kasdien bendrauja dviem ar daugiau kalbų (Mazolevskienė, 2010).

Gimtoji kalba – tai kalba, kurią vaikas įsisavina pirmiausia ir kurios vartojimo įgūdžiai susidaro anksčiausiai (Pearson, 2008).

Užsienio kalba – kalba, kurią vaikas mokosi gyvendamas ne tos kalbos šalyje. Pavyzdžiui, Lietuvoje gimęs ir į Jungtinę Karalystę išvykęs vaikas mokykloje pradėjo mokytis prancūzų kalbos. Gimtoji tokio vaiko kalba yra lietuvių, negimtoji (arba antroji) kalba – anglų, užsienio kalba – prancūzų (Mazolevskienė, 2010).

Specifinis kalbos sutrikimas – sutrikimas, dėl kurio kalbos raida sulėtėja arba neatitinka amžiaus normų, nors vaiko pažintiniai gebėjimai, klausa, socialinis-emocinis elgesys yra normalūs, taip pat jam nebūdingi neurologiniai sutrikimai (Genesee, Paradis, Crago, 2006).

Magistro darbo struktūra. Šį magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, trys skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas (54 šaltiniai), santrauka anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 2 lentelės ir 1 paveikslas. Darbo apimtis – 51 puslapis.

I skyrius. DAUGIAKALBIŲ VAIKŲ KALBOS YPATUMAI

1.1. Dvikalbystės ir daugiakalbystės samprata

Dvikalbystė egzistuoja kiekvienoje šalyje, visuose visuomenės sluoksniuose ir visose amžiaus grupėse. Dvikalbystė (angl. *bilingualism*) ir daugiakalbystė (angl. *multilingualism*) – reiškiny, atsirandantis aplinkoje, kurioje gyvena keliomis kalbomis bendraujantys asmenys, dažnai šeimos, kur kalbama dviem ar daugiau kalbomis. Dvikalbis žmogus geba maždaug vienodai gerai bendrauti dviem kalbomis ir prirėikus greitai pereiti iš vienos kalbos į kitą (Hoff, 2002). Taigi, dvikalbiu laikomas žmogus, gerai mokantis dvi kalbas, o daugiakalbiu – daugiau nei dvi kalbas.

Kiekvieno vaiko, tiek ką tik gimusio, tiek augančio, kalbinė aplinka yra labai skirtinga, priklausanti nuo įvairių aplinkybių. Kitaip tariant, vaikų dvikalbystės pobūdis yra labai įvairus ir visų dvikalbių vaikų negalima priskirti tai pačiai grupei (Manuel-Dupont, Ardila, Rosselli, Puente, 1992). Dvikalbystė ir daugiakalbystė skirstomos pagal tai, ar kalbų vaikas mokosi vienu metu, ar vienos po kitos. Pirmuoju atveju – tai similtaninė (angl. *simultaneous*), antruoju atveju – nuoseklioji (angl. *sequential*) dvikalbystė. Similtaninės ir nuosekiosios dvikalbystės kategorijos kinta. Similtaninės dvikalbystės atveju labai svarbi aplinka (Pearson, 2008; Genesee, Paradis, Crago, 2006). Nuoseklioji dvikalbystė būdinga imigrantų vaikams. Daugelis jų pirmuosius kelerius metus girdi tik tėvų gimtąją kalbą ir pirmą kartą išgirsta naują kalbą darželyje arba mokykloje. Pasak Hoff (2002), nuosekliąją dvikalbystę įvardijame tokį reiškiny, kai prie gerokai į priekį pažengusios pirmosios kalbos prisideda antroji kalba, abi kalbos įsisavinamos skirtingu metu, priklausomai nuo bendravimo poreikių ir galimybių.

Standartizuotų testų duomenimis, nuosekiosios dvikalbystės atveju vaikų žodynas gali būti gerokai siauresnis, nei vienakalbių vaikų. Pasak Hakansson, Nettlebladt ir kt. (1996, 2005, 2000), antrosios kalbos besimokančiųjų morfologijos bei sintaksės klaidos gali būti labai panašios į vienakalbių. Pasak Genesee, Nicoladis (2007), dvikalbiai vaikai sąmoningai ir greitai atskiria, kokia kalba jiems reikia kalbėti vienu ar kitu metu, atsižvelgiant į situaciją. Dvikalbiam vaikui pateikus atlikti užduotis aktyviai formuojantis antrai kalbai, negimtąją kalbą jis geba atlikti tik mažą užduočių dalį, nes pirmosios kalbos žinios yra žymiai geresnės (Kohnert, 2007; Snow, 1999).

Taip pat daugiakalbystė skirstoma pagal tai, kokio amžiaus vaikas mokosi kalbų, į ankstyvąją (angl. *early*) ir vėlyvąją (angl. *late*) daugiakalbystę (Pearson, 2008). Ankstyvoji dvikalbystė yra tada, kai vaikas antrosios kalbos išmoka kūdikystėje, ankstyvojoje vaikystėje, kai veikia įgimti kalbos(-ų) mokymosi mechanizmai. Dėl konkrečios amžiaus ribos, iki kurios išmokęs dvi kalbas vaikas vadintinas ankstyvuoju dvikalbiu, mokslininkai nesutaria. Paplitusi

nuomonė, kad vaikas iki kritinio periodo (laikotarpio iki lytinės brandos) yra imliausias kalboms. Pradėjęs mokytis antrosios kalbos iki šio laikotarpio jis veikiai pasiekia gimtosios kalbos mokėjimo lygį (Dabašinskienė, Garuckaitė, 2009).

Vėlyvoji dvikalbystė – kai antrosios kalbos išmokstama jau susidarius gimtosios kalbos įgūdžiams. Nors žmogaus amžius gali lemti kalbos išmokimo lygį, kartais dėl įvairių aplinkybių vėlai išmokta antroji kalba nustelbia pirmąją kalbą (Pearson, 2008).

Be šių pagrindinių tipų, dar išskiriami dvikalbystės ir daugiakalbystės tipai atsižvelgiant į santykį tarp pirmosios ir antrosios ar trečiosios vaiko kalbos, atsižvelgiant į jo kalbinę aplinką ir visuomenės sluoksnį, kuriam priklauso daugiakalbis vaikas. Be abejo, daugiakalbystės skirstymo į tipus kriterijų yra ir daugiau.

Pasirenkamoji dvikalbystė (angl. *elective bilingualism*) – kai žmogus, dažniausiai kalbantis daugumos kalba, sąmoningai pasirenka išmolti mažumos kalbą. Su šiuo dvikalbystės tipu siejama elito dvikalbystė. Ja pabrėžiama ne tik dvikalbio asmens laisvas pasirinkimas, bet ir priklausymas intelektualiai bei pasiturinčiai aplinkai. Šioms sąvokoms priešinama imigrantų dvikalbystės (angl. *immigrant bilingualism*) sąvoka. Šiuo atveju kalbos vartotojai antrąją kalbą išmoksta verčiami aplinkybių (Pearson, 2008). Taigi elitiniais dvikalbiais galime vadinti diplomatų, mokslininkų, menininkų ir kitiems išsilavinusiems visuomenės sluoksniams priklausančių tėvų vaikus, kalbančius dviem kalbomis, jei mokytis dviejų kalbų laisvai apsispręsta asmenybės lavėjimo ir panašiais tikslais. Imigrantai antrąją kalbą dažniausiai išmoksta dėl kitokių priežasčių, pvz., gyvenamosios šalies keitimo, vilties pagerinti savo šeimos gyvenimo sąlygas, adaptuotis naujoje socialinėje, kultūrinėje aplinkoje. Skirtinga motyvacija ir skirtinga socialinė aplinka lemia dvikalbystės lygį.

Puskalbystė (angl. *semilingualism*) – tai tokia būklė, kai pirmosios kalbos vartojimo įgūdžiai dėl kokių nors priežasčių apmirę, o antrosios kalbos vartojimo įgūdžiai nesusiformavę. Šiuo atveju vaikas nė vienos kalbos negali vartoti laisvai, kaip gimtosios (Genesee, Paradis, Crago, 2006). Tačiau minėti autoriai nurodo, kad šis terminas dažnai vartojamas kaip menkinantis asmenis ir nėra pakankamai grindžiamas empiriniais duomenimis. Lietuvoje šis terminas taip pat turi negatyvią prasmę, ypač tarp ankstyvojo užsienio kalbos mokymosi priešininkų, kurie teigia, kad jei vaikai ankstyvame amžiuje pradės mokytis užsienio kalbos, nuskurs jų gimtoji kalba ir virs puskalbe. Lietuvoje iki šiol nėra atliktų išsamių tyrimų apie ankstyvo užsienio kalbos mokymosi poveikį gimtosios kalbos raidai (Dabašinskienė, Garuckaitė, 2009). Svarbu paminėti, kad visai neseniai oficialiuose Lietuvos Respublikos dokumentuose dvikalbystė išbraukta iš kalbos sutrikimų sąrašo (Balčiūnienė, 2013).

Prarastąją dvikalbystę (angl. *subtractive bilingualism*) vadinami tokie atvejai, kai vaikas, išmokęs antrąją kalbą, visiškai praranda gimtosios kalbos įgūdžius. Šie atvejai dažni imigrantų,

pabėgėlių ar tautinių mažumų šeimose (Genesee, Paradis, Crago, 2006). Visada išlieka aktuali santykio tarp pirmosios ir antrosios arba gimtosios ir negimtosios kalbos problematika. Daug dėmesio skiriama vienos kalbos įsivyravimo procesų analizei. Viena vertus, jie natūralūs ir būdingi daugeliui dvikalbių, kita vertus, visada išlieka grėsmė, kad viena kalba visiškai nustelbs kitą. Daugiakalbystė yra vienas iš svarbiausių veiksnių, lemiančių vaiko kalbos raidą (Pearson, 2008).

Papildomoji dvikalbystė (angl. *additive bilingualism*) – kai žmogaus išmokta antroji kalba padeda tobulinti pirmosios kalbos vartojimo įgūdžius; kitaip tariant, kai antroji kalba nenustelbia pirmosios, arba gimtosios, ir ši gali toliau tobulėti (Pearson, 2008; Genesee, Paradis, Crago, 2006). Mazolevskienė, Montvilaitė (2007) šiems atvejams apibūdinti vartoja adityvios dvikalbystės terminą. Su šiomis sąvokomis susijusi darniosios, arba pusiausviros, dvikalbystės (angl. *balanced bilingualism*) sąvoka, kuria nusakomas asmens gebėjimas vienodai sėkmingai bendrauti abiem kalbomis.

Šios sąvokos iš dalies atskleidžia dvikalbystės ir daugiakalbystės reiškinių sudėtingumą ir priklausymą nuo daugelio veiksnių, kuriuos kartais sunku įsprausti į griežtus sąvokų rėmus. Verta atkreipti dėmesį, kad mokslinėje literatūroje neegzistuoja vieninga daugiakalbystės tipų klasifikavimo sistema, nors ir esama tam tikrų bendrumų.

Kiekvieno žmogaus dvikalbystės ar daugiakalbystės patirtis yra nepakartojama, unikali ir dėl asmenybės savitumo, ir dėl aplinkos skirtingumo. Pasak Hoff (2002), kalbų mokėjimas praplečia dvikalbio vaiko pasaulio pažinimą, atveria vaikui didesnes bendravimo galimybes (*American Speech-Language-Hearing Association*, 2014).

Praktinė patirtis ir moksliniai tyrimai patvirtina, kad gebėjimas kalbėti daugiau nei viena kalba yra naudingas žmogui, nesvarbu, kokioje šalyje jis gyventų. Be to, daugiakalbystė nėra kalbos sutrikimų priežastis. Tikimybė, kad daugiakalbis vaikas turės įgimtų ar įgytų kalbos sutrikimų, yra tokia pati, kaip ir vienakalbio vaiko atveju. Jei kalbos sutrikimas pasireiškia vienoje kalboje, jis taip pat pasireišk ir kitoje kalboje (Blumenthal, 2012).

1.2. Gimtosios, negimtosios ir užsienio kalbos samprata

Gimtoji kalba – tai kalba, kurią vaikas išmoksta pirmiausia, tarsi savaime, nedėdamas jokių pastangų. Kartais ši kalba vadinama motinos kalba (angl. *mother tongue*), taip nusakant, kad jos dažniausiai išmokstama iš pačių artimiausių žmonių – tėvų, šeimos narių. Taip pat ji gali būti įvardijama kaip pirmoji kalba. Jeigu vaikas nuo gimimo girdi dvi kalbas, pavyzdžiui, jo tėvai kalba skirtingomis kalbomis, jis turės dvi gimtąsias kalbas. Tokį žmogų, jei jis abi kalbas vartoja kaip gimtąsias, galima priskirti darniosios dvikalbystės (angl. *balanced bilingualism*) atvejui

(Pearson, 2008). Tolimesnei vaiko gimtosios kalbos(-ų) raidai itin svarbi aplinka. Vienokia ji bus, jei vaiko gimtoji kalba yra daugumos kalba, kitokia – jei ja kalba tik mažuma aplinkinių žmonių arba tik vaiko šeimos nariai.

Išmokti pirmąją kalbą iš prigimties geba kiekvienas žmogus. Kalbos mokymasis vaikui yra esminė įvairiapusio – ir fizinio, ir socialinio – pažinimo dalis. Esama svarių įrodymų, kad vaikas niekada neišmoks jokios kalbos, jei neišmoks kalbėti bent viena kalba iki 6 ar 7 metų amžiaus (Tabors, 2008). Vaikai nuo 2 iki 6–7 metų amžiaus išmoksta kalbą itin greitai, tad 6 metų amžiaus vaikų kalbos pagrindai jau yra susiformavę, tačiau tobulėja visą likusį gyvenimą (Tabors, 2008).

Minėta, kad vaikai gali išmokti vieną ar net kelias kalbas kaip pirmąsias. Vaikas, augantis aplinkoje, kurioje girdi keletą kalbų vienu metu, išmoks ir jas kaip gimtąsias. Gimtosios kalbos (-ų) mokymasis vyksta pasyviai ir nesąmoningai, mokymosi procesas tik numanomas. Kitaip tariant, vaikams nereikia duoti specialių nurodymų, kad jie išmoktų pirmąją kalbą. Vaikai įsisavina kalbą taip, kaip jie išmoksta motorinių įgūdžių. Kosur (2012) nurodo, kad nėra kalbos, kurią mažam vaikui būtų per sunku dėl jos sudėtingumo išmokti kaip gimtąją kalbą. Mažas vaikas, įsisavinantis pirmąją kalbą, yra vienodai imlus bet kuriai kalbai.

Pirmoji kalba ypač veikia vaiko mąstyseną, pasaulėjautą ir elgesį. Ji vaikui suteikia supratingumo socialinėse situacijose, padeda kontroliuoti savo mintis ir veiksmus. Interaktyvūs santykiai tarp kalbos ir pažintinių procesų raidos yra labai reikšmingi (Kosur, 2012).

Negimtąja, arba antrąja, kalba vadinama ta kalba, kurią vaikas išmoksta vėliau nei gimtąją. Jeigu kitos kalbos vaikas ima mokytis po trejų metų amžiaus, jau įsisavinęs pirmąją kalbą, vėliau išmoktoji kalba vadinama antrąja (Paradis, Genesee, Crago, 2006).

Dauguma vaikų išmoksta kalbėti dviem kalbomis. Nėra paprasta paaiškinti, kodėl kai kurie vaikai sėkmingai išmoksta antrąją kalbą, o kai kurie ne. Tam turi įtakos socialiniai, švietimo, aplinkos veiksniai, individualūs skirtumai, asmenybės branda, amžius ir motyvacija. Vaikų gimtosios kalbos įgūdžiai yra sėkmingo antrosios kalbos įsisavinimo pagrindas (Tabors, 2008). Vaikams, besimokantiems antrosios kalbos, gali kilti tarimo, gramatikos taisyklių taikymo sunkumų, jų bendravimas ribotas dėl žodyno skurdumo, tačiau tie sunkumai yra lėčiau ar greičiau įveikiami. Atkreiptinas dėmesys, kad jei vaikui sunku įsisavinti pirmąją, arba gimtąją, kalbą, sunkumų dažniausiai kyla mokantis ir antrąją kalbą. Analogiškai, visi įgytieji pirmosios kalbos vartojimo įgūdžiai puikiai pritaikomi mokantis antrosios kalbos. Norint daugiakalbius vaikus išmokyti taisyklingai vartoti tiek vieną, tiek kitą kalbą, reikia suteikti kuo daugiau progų bendrauti su tą kalbą gerai mokančiais ir taisyklingai vartojančiais žmonėmis, su tais, kuriems ta kalba yra gimtoji. Patartina, kad tėvai irgi kalbėtų su vaiku savo gimtąja kalba arba bent ta, kurią geriausiai moka (Tabors, 2008).

Nors gimtoji kalba giliausiai įsiskverbia į vaiko protą, mąstyseną ir jauseną, daugiakalbystės tyrėjams žinomas gimtosios, arba pirmosios, kalbos „apmirimo“ (nykimo) procesas (angl. *first language attrition*). Šiam procesui būdinga: susiaurėjęs pirmosios kalbos žodynas, sunkumai kalbant pirmąja kalba, antrosios kalbos gramatikos taisyklių automatiškas perkėlimas į pirmąją kalbą, antrosios kalbos žodžių skolinimasis pirmosios kalbos žodyno spragoms užpildyti. Šiuo atveju dominuoja antroji kalba. Gimtosios kalbos nykimo grėsmė gana didelė, kai gimtąja, arba pirmąja, kalba bendrauja tautinės ar socialinės mažumos (Genesee, Paradis, Crago, 2006). Šį procesą vaizdžiai iliustruoja lietuvių, antrosios kartos emigrantų į JAV bei kitas šalis, vaikų pavyzdys. Lietuviai tėvai stengėsi, kad jų vaikai mokėtų gimtąją kalbą ir ją išsaugotų. Tačiau, nepaisant pastangų puoselėti gimtąją kalbą šeimoje ir lietuvių bendruomenėje, daugelio emigrantų vaikų lietuvių kalba tapo skurdi, o kai kuriais atvejais ją užgožė antroji – anglų kalba, pagrindinė visuomenės, kurioje jie gyvena, kalba. Siekiant išsaugoti gimtąją kalbą, vien šeimos narių, kalbinės ar tautinės mažumos bendruomenės pastangų ne visada pakanka, reikalingas visuomenės palaikymas, teigiama nuostata kitų kalbų atžvilgiu. Svarbu paminėti, kad vaikai geba greitai įsisavinti naują kalbą ir beveik lygiai taip pat greitai gali ją pamiršti, jei ji nevertinama (Pearson, 2008).

Užsienio kalba vadinama ta kalba, kuri nėra gimtoji ir kurios mokomasi gimtosios arba antrosios kalbos aplinkoje. Šios kalbos mokymosi procesas dažnai turi formalių mokymo bruožų, nevyksta spontaniškai (Pearson, 2008). Kitaip nei užsienio kalbos, antrosios kalbos mokomasi natūraliai bendraujant su žmonėmis, kuriems ta kalba yra gimtoji (Dabašinskienė, Garuckaitė, 2009). Dauguma tyrėjų ankstyvo užsienio kalbos mokymosi nesieja su neigiamu poveikiu gimtosios kalbos raidai. Cook (2003) tvirtina, kad besimokantieji užsienio kalbos savo kalbine kompetencija lenkia kalbančius tik viena kalba. Mokslininko nuomone, neįmanoma išmokyti užsienio kalbą taip, kaip ja kalba tie žmonės, kuriems ji gimtoji. Besimokantieji užsienio kalbos, palyginti su tais, kuriems ši kalba gimtoji, gyvena kitokiomis sąlygomis, jų kalbinės žinios nėra tapačios, jų kalbos funkcijos skiriasi (Dabašinskienė, Garuckaitė, 2009).

Aptariant daugiakalbystės poveikį vaiko kalbos raidai, gimtosios, antrosios ir užsienio kalbų sąveiką, svarbu paminėti, kad vaiko kalba nuolat formuojasi ir keičiasi, yra veikiami pažintinės ir socialinės veiklos. Vaikas yra aktyvus kalbų mokymosi proceso dalyvis. Tabors (2008) pataria įsivaizduoti, kad kalba – dėlionė, kurios dalys – tai fonologija, žodynas, gramatika, diskursas (nuoseklus pasakojimo kūrimas), pragmatika – kalbos taisyklių taikymas. Iš pradžių vaiko kalba remiasi tiesiogine patirtimi. Augdamas vaikas pradeda kalbą taikyti įvairesnėse bendravimo situacijose. Kalba vaikui padeda suprasti pasaulį. Klausinėdami ir žaisdami vaikai aktyviai mėgina suprasti, kas vyksta, ką jie mato ar girdi, išmokyti naujų žodžių. Kalbos raida yra laipsniškas procesas, atspindintis vaiko pažintinius gebėjimus.

1.3. Specifinio kalbos sutrikimo ir kalbos mokymosi sunkumų samprata

JAV Nacionalinis kurtumo ir kitų komunikacijos sutrikimų institutas (NIDCD, 2013) specifinį kalbos sutrikimą apibrėžia kaip kalbos sutrikimą, trukdantį susidaryti vaiko kalbos įgūdžiams. Turinčio specifinį kalbos sutrikimą vaiko kalba neatitinka amžiaus normų, nors klausa, rega ir intelektas yra normalūs ar netgi aukštesni nei vidutiniai. Specifinis kalbos sutrikimas (angl. *specific language impairment*; santrumpa – SLI) dar vadinamas kalbos raidos sutrikimu, sulėtėjusia kalbos raida ar raidos disfazija. Pagal Lietuvoje taikomą klasifikaciją, specifinio kalbos sutrikimo (SKS) atitikmuo yra kalbos neišsivystymas (skirstomas yra tris lygius: žymų, vidutinį, nežymų), o specifiniais kalbos sutrikimais laikomi kalbos sutrikimai, atsirandantys dėl klausos ar intelekto sutrikimų. Europos logopedų asociacija (CPLOL) siekia terminus suvienodinti, nes kyla daug neaiškumų.

SKS – vienas iš labiausiai paplitusių kalbos sunkumų, paveikiantis nuo 7 iki 8 procentų visų vaikų. Šio sutrikimo kilmės priežastys nežinomos, tačiau, pasak naujausių tyrimų, jo kilmė gali būti genetinė. Nuo 50 iki 70 procentų vaikų, turinčių SKS, kuriam nors šeimos nariui irgi pasireiškia šis sutrikimas. Jis iki galo neišnyksta ir vaikui suaugus.

SKS nuo kitų kalbos sutrikimų skiriasi tuo, kad vaikas neturi pažintinių, intelektinių ar emocinių sutrikimų, ne plačiąja prasme negeba mokytis, bet susiduria tik su kalbos įsisavinimo ir mokymosi sunkumais. Todėl tokių vaikų žodynas siauras ir skurdus, jų kalbą vargiai supranta aplinkiniai (Leonard, 1998). Tyrėjai nurodo, kad turinčių specifinį kalbos sutrikimą vaikų klausa nebūna pažeista ar sutrikusi, taip pat nebūna pažeistos smegenys, jų intelektas normalus ar netgi didesnis nei vidutinis (Choudhury, Benasih, 2003).

Specifinis kalbos sutrikimas skiriasi nuo nespecifinio kalbos sutrikimo, arba tiesiog kalbos sutrikimo. Nespecifinio kalbos sutrikimo priežastis gali būti vaiko kurtumas ar klausos neuropatija, taip pat labai žemas intelekto (IQ) lygis. Vaikų, turinčių nespecifinį kalbos sutrikimą, sulėtėjusi raida ir kitose srityse.

JAV nacionalinis kurtumo ir kitų komunikacijos sutrikimų institutas (NIDCD) pateikia lyginamąją specifinių grupių šešiamečių vaikų kalbinio ir nekalbinio intelekto (IQ) įverčių lentelę.

1 lentelė

Specifinių grupių šešiamečių vaikų kalbinio ir nekalbinio intelekto (IQ) įverčiai, balais

	Įprasta to amžiaus vaikų norma	Vaikų, kurių žemas nekalbinis IQ	Vaikų, turinčių specifinį kalbos sutrikimą	Vaikų, turinčių nespecifinį kalbos sutrikimą
Kalbinio IQ balas	102.5	94.8	76.8	72.3
Nekalbinio IQ balas	105.7	79.0	99.5	75.0

JAV nacionalinis kurtumo ir kitų komunikacijos sutrikimų institutas

Tiek nespecifinį, tiek specifinį kalbos sutrikimą turintys vaikai kalbiniais ir netgi nekalbiniais gebėjimais nusileidžia šių sutrikimų neturintiems vaikams. Tačiau vaikų, turinčių specifinį kalbos sutrikimą, tik kalbiniai gebėjimai smarkiau atsilieka nuo tokio paties amžiaus vaikų, o jų nekalbinio IQ balas beveik prilygsta to amžiaus vaikams. Vaikai, turintys nespecifinių kalbos sutrikimų, gana smarkiai atsilieka ir kitose srityse.

Vaikai, turintys specifinį kalbos sutrikimą, kalbėti pradeda vėliau, dažnai negeba ištarti prasmingų žodžių iki dvejų metų amžiaus. SKS pasireiškia fonologiniais sutrikimais, agramatizmu. Tokie vaikai sunkiai atpažįsta ir taria kai kuriuos garsus ir tam tikrus garsų junginius, netinkamai moduliuoja savo balsą, kalbėdami pasirenka netinkamą toną ir pan. Jiems būna sunku pasakyti ar parašyti gramatiškai taisyklingą sakinį, žodžių tvarka sakiniuose būna netinkama, netiksliai parenkami žodžiai. Jei vaiko kalbos raida sutrikusi, jam įsisavinti dvi ar daugiau kalbų sunku (Rice, 2003; Rice, Redmond, Hoffman, 2006). Tačiau, pasak Pearson (2008), kalbų įsisavinimas ir mokymasis yra ne tik mokslas, bet ir menas, tad kiekvienas atvejis yra individualus. Kalbos sutrikimo tipą nustato kalbos logopedas ir pasiūlo tinkamą pagalbą.

1.4. Vienakalbių ir daugiakalbių vaikų kalbos sutrikimai

Daugelis autorių (Leonard, 1998; Hoff, 2002; Dopke, 2006) nurodo, kad ir vienakalbiams, ir daugiakalbiams vaikams būdingi panašūs kalbos sutrikimai. Nėra įrodymų, kad egzistuoja tik daugiakalbiams vaikams būdingi kalbos sutrikimai. Dvikalbystės ir daugiakalbystės atveju kalbos raidoje pasireiškia tokie patys sutrikimai, kaip ir vienakalbiams vaikams (Triarchi-Hermann, 2006). Pasak Pearson (2008), du daugiakalbių vaikų kalbai būdingi bruožai anksčiau klaidingai buvo laikomi daugiakalbių vaikų kalbos sutrikimais. Pirma, tai kalbų interferencija. Mokslininkė nurodo, kad tai veikia atspindi dvikalbių suaugusiųjų elgsenos mėgdžiojimą, o ne yra tikras kalbos sutrikimas. Antra, tai vienos kalbos dominavimas kitos atžvilgiu. Jei dvikalbio ar daugiakalbio vaiko vienos kalbos įgūdžiai yra menki, nesiekiantys to amžiaus vaikams būdingos normos, nereikia skubėti to įvardyti kalbos sutrikimu. Tokiu atveju pirmiausia dera sudaryti vaikui sąlygas kuo dažniau bendrauti mažiau išmokta kalba (Pearson, 2008).

Pasak tyrėjų, kalbos raidos sutrikimai pirmiausia pasireiškia pirmojoje vaiko kalboje. Antrosios, silpnesnės vaiko kalbos įgūdžius galima tirti tada, kai jie sustiprėja tiek, jog juos galima tiesiogiai palyginti su vienakalbių vaikų. Tik tada galima išskirti ir pašalinius veiksnius, darančius įtaką dvikalbių vaikų tyrimo rezultatams. Nustatyta, kad įgudusius mokyklinio amžiaus nuosekliuosius dvikalbius veikia klasės triukšmas (Nelson, Kohnert, Sabur, Shaw, 2005). Dvikalbio ar daugiakalbio vaiko kalbos raida negali būti vertinama pagal vienakalbio

vaiko ar tik pagal kurios nors vienos dvikalbio vaiko vartojamos kalbos duomenis, nes tokio tyrimo metu gauti rezultatai bus netikslūs (Krivickaitė, 2014).

Genesee (2007) tyrimais įrodė, kad sutrikimas, pasireiškiantis vienoje dvikalbio vaiko kalboje, pasireiškia ir kitoje. Tačiau Pearson (2008), komentuoama šį tyrimą, atkreipia dėmesį, kad nors tas pats sutrikimas pasireiškia abiejose vaiko kalbose, jis apima nebūtinai tas pačias kiekvienos kalbos sritis. Tai priklauso nuo kalbos struktūros. Pavyzdžiui, dvikalbiam vaikui, vartojančiam anglų ir vokiečių kalbas, sunkiau sekasi taisyklingai vartoti anglų kalbos veiksmožodžių formas, o vokiečių kalboje sunkiau sakinyje laikytis deramos žodžių tvarkos.

Remiantis naujausių tyrimų rezultatais, nuomonė (Genesee, 2007), kad dvikalbystė skatina kalbos sutrikimus, nepasitvirtino. Maždaug 5 proc. vaikų kalbos raida atsilieka, nepaisant to, ar jie bendrauja viena, dviem ar trimis kalbomis. Tiek vienakalbių, tiek dvikalbių vaikų kalbos raida sutrinka tuo atveju, jei esama kitų priežasčių ar sutrikimų. Jei dvikalbiams vaikams nustatomi kalbos raidos sutrikimai, jie paprastai būna stiprūs ir akivaizdūs (Triarchi-Hermann, 2006).

Viena iš svarbiausių vaiko kalbos sutrikimo priežasčių yra bendrosios vaiko raidos atsilikimas. Tai gali būti jutiminės, akustinės, protinės, emocinės arba motorinės raidos sutrikimai. Laiku nenustačius kalbos raidos sutrikimų, vaikas gali patirti didelį stresą (Triarchi-Hermann, 2006).

Specifinis kalbos sutrikimas yra kalbos neišsivystymas. Mažamečiai vaikai, turintys šį sutrikimą, negeba mėgdžioti, klysta pavadindami daiktus, skurdus jų žodynas, kalboje vyrauja agramatizmas ir vienažodžiai sakiniai. Kalbėti sudėtingesniais sakiniais jiems yra sunku (Rice, 2003; Rice, Redmond, Hoffman, 2006). Mažamečiams vaikams, turintiems specifinį kalbos sutrikimą, gali pasireikšti kalbos poreikio ignoravimas. Šiuo atveju ugdymas yra sudėtingas ir kartojamas ciklais (Leonard, 1998).

Kohnert, Windsor, Danahy Ebert (2009) analizavo vaikų, kurie nuo gimimo mokosi pirmosios kalbos ir nuo vaikystės – antrosios kalbos, kalbos sutrikimų empirinius faktus. Pirminis, arba specifinis, kalbos sutrikimas (angl. *Primary Language Impairment – PLI*) pasireiškia nuo 5 iki 7 proc. vaikų. Berniukams šis sutrikimas pasireiškia dažniau nei mergaitėms (Paul, 2001). Pirminis, arba specifinis, kalbos sutrikimas yra labiausiai paplitęs, todėl teoriškai ir praktiškai geriausiai ištirtas kalbos raidos sutrikimo tipas.

Pasak Hakansson, Nettleblatt, Paradis, Paradis, Crago (1996, 2005, 2000), antrosios kalbos besimokančių vaikų morfosintaksinės klaidos pasiskirsčiusios labai panašiai į vienakalbių vaikų, turinčių pirminių, arba specifinių, kalbos sutrikimų. Vaikai, turintys pirminį kalbos sutrikimą, ir antrosios kalbos besimokantys vaikai remiasi panašia gramatinės kalbos forma (Kohnert, 2008).

2 skyrius. DAUGIAKALBIŲ IR DVIKALBIŲ VAIKŲ KALBOS SUTRIKIMŲ ĮVEIKIMO MODELIAI

2.1. Pagalbos daugiakalbiams vaikams būdų apžvalga

Kad šeima galėtų tinkamai ugdyti daugiakalbį vaiką, tėvams turi būti suteikta informacija apie vaiko kalbos ypatumus ir tinkamus vaiko kalbos(-ų) skatinimo metodus. Būtent šeima yra vaiką supanti tiesioginė aplinka, siūlanti teisingus arba neteisingus kasdienio bendravimo kalbos modelius, siūlanti jų tiek, kiek reikia, o kai kada per daug arba per mažai. Tada vaiko kalba skursta. Jeigu vaiko aplinkoje yra stokojama kalbinės įvairovės, bus neigiamai paveikta jo kalbos raida. Tinkama šeimos aplinka yra svarbiausia sąlyga ugdyti vaiko kalbą. Socialiniai ir struktūriniai pokyčiai mūsų visuomenėje yra viena iš vaikų kalbos sutrikimų daugėjimo priežasčių (King, Fogle, 2006).

Pagalba daugiakalbiams vaikams turi prasidėti šeimoje nuo tinkamos kalbos raidai aplinkos kūrimo ir rizikos veiksnių įvertinimo. Tėvai yra pirmieji pagalbos savo vaikui teikėjai, taigi būtinas jų švietimas, konsultavimasis su įvairių sričių specialistais. Pastarieji turi ne tik teikti pagalbą vaikams, bet ir užmegzti ryšį su jų tėvais, juos konsultuoti vaikų kalbinio ugdymo klausimais. Logopedai turi šviesti visuomenę, kokie veiksniai kelia potencialią grėsmę vaikų kalbos raidai, pasiūlyti strategijų ir metodų, patvirtintų tyrimais ir praktine patirtimi kalbos sutrikimams įveikti, formuoti teigiamą visuomenės požiūrį į daugiakalbystę ir kurti aplinką, kurioje nebūtų patyčių, nes būtent dėl netolerancijos kenčia nemažai kalbos sutrikimus turinčių vaikų.

2.1.1. Dvikalbių vaikų kalbos sutrikimų atpažinimas

Pasak Shirley Leew (2012), pirmieji treji gyvenimo metai yra sensitivity smegenų brendimo laikas, lemiantis ne tik kalbos, bet ir pažintinę, emocinę, socialinę ir motorinę raidą. Per pirmuosius trejus gyvenimo metus CNS smegenų brendimas yra gyvybiškai svarbus fiziniui, socialiniam ir emociniam mokymuisi (Hertzman, 2000; Shonkoff, Meisels, 2000). Šiuo laikotarpiu vyksta fonologinis, žodyno, sintaksės ir semantikos formavimasis. Anksti nenustačius kalbos sutrikimų, vaikas gali patirti stresą (Hertzman, 2000). Kalbos ar kalbų mokymosi sunkumai pirmaisiais metais gali būti sumažinti, o kai kuriais atvejais, jei jie yra tiksliai nustatyti, kalbos sutrikimų galima išvengti ar juos įveikti. Kalbos raidos vėlavimas yra pagrindinė vaikų problema, dėl jo tėvai dažnai nerimauja. Tai vienas iš pirmųjų kalbos specifinio sutrikimo (SKS) požymių ir vienas iš labiausiai paplitusių vaikų kalbos sutrikimų. Jį patiria

7 procentai vaikų (*American Speech-Language-Hearing Association, 2005*). Kai kurių vaikų kalbos ir kalbėjimo sutrikimai susiję su paveldėjimu (20–40 proc. šeimų narių turi SKS) (Choudhury, Benasih, 2003).

Tyrimų duomenys (Triarchi-Hermann, 2006) rodo, kad dvikalbystė nėra kalbos vėlavimo ar kalbos sutrikimo priežastis, bet dvikalbiai vaikai gali pradėti kalbėti vėliau. Labai svarbu atskirti kalbos vėlavimą ar sutrikimą nuo nuosekliosios dvikalbystės. Vaikai, besimokantys antrosios kalbos, paprastai daro daugiau sintaksės klaidų nei vienakalbiai vaikai. Vaikai, kurie pradeda kalbėti vėliau, įsisavindami pirmąją kalbą patiria kokių nors nežymių sutrikimų arba jų kalba būna skurdi. Tokie vaikai dažniausiai neįstengia lengvai išmokti ir antrosios kalbos (Fierro-Cobas, Chan, 2001).

Tiksliai nustatyti, ar dvikalbio vaiko kalba sutrikusi, ir suteikti jam deramą pagalbą yra sunku dėl diagnostikos sudėtingumo. Specialisto kompetencija turi būti itin aukšta, jis turi mokėti tiriamojo vaiko kalbas, žinoti dvikalbių vaikų kalbos raidos ypatumus, nes kitaip gali būti nustatyta neteisinga ar netiksli diagnozė (Grech, Dodd, 2007).

Pearson (2008) nurodo, kad daugiakalbiams vaikams natūralu ir būdinga maišyti kalbas, tai rodo veikiau tam tikrą kalbų mokėjimo kompetenciją, o ne jos stygių, tačiau tai dažnai vertinama kaip kalbos sutrikimo požymis. Kita netikslios diagnozės priežastis gali būti abiejų vaiko vartojamų kalbų sąveika.

Jei vaikas turi kalbos sutrikimą, jis pirmiausia pasireiškia toje kalboje, kurią vaikas moka geriau. Tikėtina, kad vaikas gali turėti kalbos sutrikimų, jei jis negali suprasti žodžių, kuriuos to paties amžiaus vaikai jau žino, jei sulaukęs tam tikro amžiaus neįstengia sekti sudėtingų nurodymų. Kiti kalbos sutrikimų požymiai yra vaiko negebėjimas išstarti žodžių arba išmokti pasakyti tokių žodžių, kuriuos moka to paties amžiaus vaikai. Kalbos raidos sutrikimai dažnai reiškiasi drauge su socialinėmis ar elgesio problemomis. Tai atsiskleidžia žaidžiant, atliekant motorinę veiklą, mėgdžiodant. Galimo kalbos raidos sutrikimo požymis yra savo kūno dalių suvokimo sunkumai. Jei vaiko kalbos raida atsilieka, būtina atsižvelgti į jo šeimos istoriją, išsiaiškinti, ar šeimos narių kalbos raida nebuvo atsilikusi (Dopke, 2006).

Standartizuoti testai taikomi vertinant dvikalbių vaikų kalbinius gebėjimus, tačiau tokie testai yra sudaryti ne visoms kalboms tirti.

1. Todėl reikia naudoti itin praktiškus testus, jei nebūtų vaiko pirmosios kalbos formalių/standartizuotų testų. Šiais testais nustatomas šnekamosios vaiko kalbos suvokimas.

2. Pasitelkti dinaminį vertinimą. Kultūriškai ir lingvistiškai įvertinti įvairių socialinių sluoksnių vaikus gali būti sudėtingas uždavinys. Viena alternatyva yra standartizuotų testų dinaminis vertinimas. Tai yra kalbos vertinimas, kuriuo siekiama nustatyti kiekvieno vaiko mokymosi įgūdžius (Vogl, 2013).

3. Netikrų žodžių testas (ang. *non-word*) neseniai pradėtas taikyti lietuvių vaikų kalbos diagnostikai. Siekiant objektyviai įvertinti dvikalbio vaiko kalbos raidą, siūloma tikrinti abi vaiko vartojamas kalbas ir įsigilinti į jų vartojimo ypatybes (nustatyti dominuojančią kalbą, namų kalbą, įvertinti kalbų santykį ir pan.) (Krivickaitė, 2014).

Martins, Molini (2013) tyrė kalbos ir kalbėjimo sutrikimų tikimybę, sukūrė kalbos įvertinimo protokolą. Rezultatai parodė, kad kalbos ir kalbėjimo sutrikimus galima nustatyti pagal demografinį profilį. Priešlaikinis gimdymas ir artikuliacijos sutrikimai yra priskiriami kalbos sutrikimų tikimybės požymiams. Taip pat kalbos sutrikimų rizika susijusi su rasiniais, socialiniais ir ekonominiais veiksniais. Vaikams, turintiems bent vieną iš kelių minėtų rizikos veiksnių, turi būti atliktas ankstyvasis kalbos vertinimas.

Kalbos sutrikimų mechanizmai nėra pakankamai aiškūs. Genetiniai, klausos, neurologiniai ir fiziologiniai sutrikimai gali tapti vaiko kalbos sutrikimų priežastimi. Kalbos sutrikimus padeda atpažinti standartizuoti testai bei surinkta informacija apie vaiko kalbą. Tiksliai ir laiku atpažinti kalbos sutrikimus paprastai padeda anamnezės duomenys, sistemingi stebėjimai, klausos ir kalbos mechanizmo įvertinimas. Standartizuoti testai yra taikomi siekiant įvertinti artikuliaciją, fonologiją, gramatikos supratimą ir pragmatinį kalbos vartojimą (Prelock, 2008).

Nustatyta (Triarchi-Hermann, 2006), kad apie 10 procentų vaikų turi kalbos sutrikimų. Kalbos sutrikimų gali turėti tiek vienakalbiai, tiek daugiakalbiai vaikai, tačiau svarbu juos kuo anksčiau identifikuoti. Kalbos sutrikimai neretai pasireiškia ir simultaninės dvikalbystės atvejais (Dopke, 2006). Tai priklauso nuo to, kaip simultaniniai dvikalbiai vaikai pradėjo bendrauti antrąja kalba, nuo jų amžiaus ir kaip jie girdi savo aplinkoje antrąją kalbą, nuo jų motyvacijos išmokyti kalbą.

Labai sudėtinga nustatyti, ar vaiko įsisavintos antrosios kalbos raida atsilieka. Jei dvikalbis vaikas turi kalbos sutrikimų, atsilieka pirmos ir antros kalbų raida. Kai kyla abejonių dėl vaiko pirmosios ir antrosios kalbos raidos, norima nustatyti, ar antroji kalba pasiekė norminį lygį, patartina ieškoti specialistų pagalbos vaiko kalbai(-oms) įvertinti. Tokio įvertinimo metu aiškinamasi, kokiomis kalbomis kalbama namuose ir kaip susiformavusi pirmoji vaiko kalba. Taip pat tiriami vaiko gebėjimai suprasti instrukcijas, žodynas, gramatinė kalbos sandara, gebėjimai skirtingomis kalbomis bendrauti su suaugusiaisiais, nustatomi socialiniai vaiko bendravimo įgūdžiai.

Pasak Kohnert (2009), norint nustatyti, ar vaiko kalba yra sutrikusi, turi būti atsižvelgta į šiuos kriterijus:

- vaiko kalbos sutrikimai pasireiškia abiejose kalbose, sunkumai susiję su kalbų mokymosi problemomis, turinčiomis įtakos abiem kalboms.

- vėluojanti pažanga. Paprastai daugiakalbių vaikų kalbos raida vyksta tokiu pačiu tempu, kaip ir vienakalbių vaikų, tačiau abiejų kalbų įgūdžiai gali pasiskirstyti. Visapusiška ir išsami anamnezė padeda specialistams nustatyti vaiko kalbos pokyčius.
- dvikalbių kalbos lygis. Specialistai identifikuodami SKS palygino dvikalbio vaiko raidą su kitų vaikų kalbiniais gebėjimais. Jei išryškėja didelis skirtumas tarp to paties amžiaus vaikų kalbos, gali būti įtariamas sutrikimas.
- pokalbis su tėvais. Pokalbio metu su tėvais specialistai turi pasiteirauti tėvų, ar vaikas suvokia kalbą, kokios jo kalbos žinios, įgūdžiai, kokių kalbos sunkumų jis/ji patiria.

Norint atpažinti, ar vaiko kalbos raida yra sutrikusi, labai svarbu atsižvelgti į išvardytus kriterijus, padedančius specialistams laiku ir tiksliai atpažinti kalbos sutrikimus. Logopedai privalo ištirti dvikalbio vaiko kalbos raidą, įvertinti pirmosios ir antrosios kalbos lygį, atsižvelgdami į vaiko amžių, nustatyti vaiko bendraamžių, brolių, seserų, klasės draugų kalbos raidos lygį, apsvarstyti vaiko šeimos, bendruomenės, pedagogų lūkesčius, palyginti vaiko kalbos pokyčius laikui bėgant, stebėti vaiko poreikius, atsižvelgti į jo kultūrinį kontekstą (Gildersleeve-Neumann, 2013).

2.1.2. Logopedinės pagalbos dvikalbiams vaikams metodai

Norint įveikti kalbos sutrikimus taikomi įvairūs pagalbos modeliai, nes nėra nei vieno tinkančio visiems kalbos sutrikimams įveikti. Viena dažniausiai taikomų intervencijos strategijų yra modeliavimas, kai vaikas kryptingai stimuliuojamas, pateikiant taisyklingos kalbos ir kalbėjimo pavyzdį. Dažnai taikomas ir signalo ženklų metodas, apimantis tiesioginius bei netiesioginius žodžių signalus (pvz., vaiko prašoma pamėgdžioti garsą, žodį ar papasakoti) ir neverbalinius signalus (pvz., sukuriama situacija, kai vaikas turi prašyti pagalbos). Bendravimas tampa lengvesnis ir veiksmingesnis, kai nukreipiamas dėmesys į vaiko pastangas (Prelock, 2008).

Logopedui, teikiančiam pagalbą daugiakalbiams vaikams, turintiems kalbos sunkumų, svarbu gebėti pritaikyti tinkamą ugdymo metodą. Logopedui, dirbančiam su daugiakalbiais vaikais, rekomenduojama mokėti abi kalbas, nes stengiamasi, kad vaikai pagal savo išgales įsisavintų ir tobulintų abi kalbas. Daugiakalbių vaikų ugdymo procesą sudaro trys etapai:

1. Renkama informacija apie vaiko kalbinius gebėjimus. Vertindamas dvikalbį vaiką logopedas turi remtis vienakalbių vaikų kalbos raidos normomis. Tikslios diagnozės nustatymas negali remtis tik vienos kalbos sistemos įvertinimu. Naujausi tyrimai parodė, kad dvikalbiai vaikai abi kalbas fonologiškai įsisavina nelygiagrečiai.

2. Vertinamos abi vaiko kalbos, todėl specialistas turi gerai mokėti abi kalbas, turi būti analizuojami abiejų kalbų pavyzdžiai.

3. Logopedinė pagalba teikiama dviem kalbomis. Norėdamas dvikalbiams vaikams tinkamai padėti, logopedas turi suprasti, kokią vaidmenį vaiko gyvenime atlieka abi kalbos. Kalbėdamasis su tėvais, analizuodamas įvertinimo duomenis, logopedas turi kuo daugiau sužinoti apie vaiko kalbinę aplinką. Siekiama atsakinėti į šiuos tris klausimus: kada vaikas pradėjo vartoti pirmą ir antrą kalbą? Kiek valandų per savaitę vaikas girdi pirmąją ir antrąją kalbą? Kiek valandų per savaitę vaikas kalba/bendrauja kiekviena kalba? Gauta informacija padeda logopedui nuspręsti, ar vaikui reikalinga logopedinė ar kita pagalba.

Nors tėvų suteikta informacija apie vaiko kalbos raidą yra naudinga, vien ja pasikliauti negalima. Mokslininkai pastebi (Montanari 2002), kad tėvų pateikti duomenys dažnai neatitinka kalbos įvertinimo duomenų. Taigi rekomenduotina atlikti pirminius stebėjimus, kai specialistai įvertina, kiek iš tiesų vaikas bendrauja abiem kalbomis namų aplinkoje, koks kiekvienos kalbos vartosenos lygis, ir kartu su tėvais aptaria vaiko kalbos stebėjimo duomenis (Seidholz, Bingham 2013).

Tad labai svarbu plėtoti mokslinių tyrimų apie dvikalbystę ir kalbos mokymosi sunkumus duomenų bazę. Šie duomenys svarbūs plėtojant veiksmingus dvikalbių vaikų pagalbos modelius. Įvairūs veiksniai, pavyzdžiui, normatyvinių duomenų trūkumas apie dvikalbius vaikus, trukdo specialistams tiksliai identifikuoti vaikus, turinčius kalbos sutrikimų.

Logopedas turėtų išmanyti apie kalbų skirtumus, tarmes, įvairius dialektus. Pavyzdžiui, dialektas nelaikytinas kalbos sutrikimo požymiu, jis suteikia daug informacijos apie asmenį. Dialektas apima fonologinius ritmo, kirčiavimo, intonacijos skirtumus. Kartais dialekto ypatybės neteisingai sutapatinamos su kalbos sutrikimais.

Teikiant pagalbą daugiakalbiams vaikams, svarbu atkreipti dėmesį į tris svarbius aspektus (Grech, Dodd, 2007):

- kalbą (-as), kuriomis tėvai su vaikais kalba namuose,
- tėvų gimtąją kalbą ir kaip ilgai šia kalba kalbama,
- tėvų kalbos dominavimą bendruomenėje.

2.2. Pagalbos daugiakalbiams vaikams teikimas šeimoje

Bendraudamas su tėvais vaikas įsisavina pirmąją kalbą, dažnai ir antrąją ar trečiąją. Nuo ugdymo šeimoje priklauso vaiko kalbos raida. Tėvai nusprendžiama, kokių kalbų vaikas mokysis. Svarbu užtikrinti, kad kalbų ugdymo procesas nebūtų chaotiškas, kad pagrindinė vaiko kalba būtų pasirenkama atsižvelgiant į jo gebėjimus, tolesnę mokymosi, darbo, socialinės raiškos

perspektyvą bei socialinę aplinką. Emigrantų šeimose tėvų vaidmuo, ugdant gimtąją vaikų kalbą, yra esminis, nes aplinka dažniausiai skatina bendrauti kitomis kalbomis, todėl emigracijoje gyvenanti šeima, nors ir negali pasipriešinti, kad to krašto, kuriame ji gyvena, valstybės ar bendruomenės kalba taptų vaiko pagrindine kalba, turėtų siekti, kad vaikas išmoktų ir išsaugotų gimtąją kalbą (Kuzmickaitė, 2008).

Vaiko tėvai logopedui gali suteikti itin vertingos informacijos apie vaiko kalbinius gebėjimus bei įgūdžius, ypač jei jie gerai moka ne tik savo gimtąją, bet ir kitas jų vaiko vartojamas kalbas. Tėvų indėlis svarbus todėl, kad daugelyje šalių kalbos sutrikimų nustatymo metodai (testai) yra pritaikyti pagrindinei to krašto kalbai.

Tėvai turi suprasti, kad dvikalbystė ar daugiakalbystė yra kintantis reiškinys. Dvikalbio vaiko kalbų vartojimo įgūdžiai bei įpročiai augant kinta ir dėl aplinkos poveikio. Pradžioje gali dominuoti viena kalba, vėliau – kita. Jei tėvai nėra labai įgudę bendrauti antrąją kalbą, jie verčiau turėtų visą dėmesį skirti gimtosios vaiko kalbos ugdymui ir vengti antrąją kalbą vartoti namuose (Toppelberg, Snow, Tager-Flusberg, 2013).

Dauguma tėvų, auginančių dvikalbį ar daugiakalbį vaiką, patiria, kad darniosios dvikalbystės (*balanced bilingualism*) atvejai yra reti, dažniausiai viena vaiko kalba būna dominuojanti, o kita silpnesnė. Tai lemia įvairios priežastys, pvz., visuomenė, akademinė aplinka, taip pat vaiko bendraamžiai gali lemti, kuri kalba taps dominuojanti.

Pearson (2008) rekomenduoja tėvams apsispręsti, kurią kalbą ugdyti kaip pagrindinę. Kalbos dominavimas nėra negatyvus reiškinys, nustelbiantis ir visiškai sunaikinantis kitą kalbą. Svarbu įvertinti, kurią vaiko kalbą tėvai yra pajėgesni ugdyti, kurioje šalyje ketinama gyventi, iš kur kilusi šeima, su kuria kalba sieja kultūriniai, emociniai ryšiai.

Kartais dominuojančios kalbos pasirinkimas – tai ir tautinės bei kultūrinės tapatybės pasirinkimas (Toppelberg, Snow, Tager-Flusberg, 2013).

Be to, tai ne vienkartinis įvykis, bet sudėtingas procesas. Apsisprendžiant, kuria kalba bus ugdomas vaikas, svarbu neleisti jam patekti į prieštarų reikalavimų erdvę: kai vienokius reikalavimus kelia šeima, kitokius visuomenė, o vaikas stengiasi juos atitikti.

Pasirenkant dominuojančią kalbą turi būti atsižvelgiama į vaiko gerovę, šeimos poveikį kalbos ugdymui. Svarbu atsižvelgti ir į tai, ar šalies, kurioje gyvenama, visuomenė palankiai žiūri į daugiakalbystę. Balčiūnienė (2013) atkreipia dėmesį, kad pats savaimė vienos ar kitos kalbos mokymas, skatinimas kalbėti kuria nors kalba nėra itin veiksmingas – daug svarbiau kasdienis šeimos pavyzdys.

Ugdant vaiko kalbą derėtų laikytis taisyklės: mokyk to, ką pats geriausiai moki. Taigi, tėvai turėtų vaiką mokyti savo gimtosios kalbos ir nesistengti ugdyti tą kalbą, kurios patys gerai nemoka, nes tada vaikas išmoksta kalbėti netaisyklingai (Balčiūnienė, 2013).

Šeimoje ugdant daugiakalbį vaiką reikia laikytis vieningos strategijos, todėl pirmiausia būtina tarpusavyje susitarti, kaip vaikas bus ugdomas, kuri kalba skatinama, kokio modelio laikomasi. Antra, reikia laikytis realistiško požiūrio į kalbos ugdymą.

Rekomenduojama susidaryti praktinį vaiko kalbos skatinimo/ugdymo planą. Jį sudarant, svarbu atminti, kad veiksmingiausias būdas – tiesioginis ir kuo įvairesnis bendravimas su vaiku. Jei tėvai negali skirti laiko bendravimui su vaiku arba skiria jo nepakankamai, neverta tikėtis, kad šeimoje sudarytos tinkamos sąlygos vaiko kalbai ugdyti. Jei šeima yra daugiakalbė, aktyviausiai formuosis ta kalba, kuria bendrauja šeimos narys, vaiko ugdymui skiriantis daugiausia laiko.

Tėvai turėtų kantriai, bet neįkyriai, taisyti vaiko klaidas ir nevengti jo pagirti net už mažus pasiekimus. Vaikas turi kalbėti nesibaimindamas suklysti, jo kalbos klaidas taisyti reikia labai subtiliai. Tėvai turi siekti, kad pats vaikas norėtų bendrauti ta kalba, ją geriau išmokti – prievarta prasta mokytoja (Bosemark, 2014).

2.3. Specialistų ir tėvų bendradarbiavimo svarba

Norint daugiakalbiui vaikui padėti įveikti kalbos sutrikimus, būtinas specialistų ir tėvų bendravimas. Specialistai gali padėti įveikti vaiko kalbos sutrikimus ir patarti tėvams, kaip jie galėtų savo vaikui padėti išmokti kalbėti keliomis kalbomis. Vaikų tėvai dažnai konsultuojasi dėl kalbos pasirinkimo namuose ir mokykloje, dėl specialiojo ugdymo įstaigos ir kt. Šeimą būtina įtraukti į sprendimų priėmimo procesą ir aiškiai aptarti tam tikros kalbos pasirinkimo riziką, naudą ir prieinamumą (Toppelberg, Snow, Tager-Flusberg, 2013).

Pasak Pearson (2008), labai svarbu sužinoti, kokia kalba tėvai kalba tarpusavyje ar kitoje aplinkoje. Svarbu žinoti, ar gerai tėvai moka savo gimtąją kalbą. Ugdymo pasirinkimas priklauso nuo to, kurias kalbas šeimos nariai moka ir kuriomis dažniausiai kalba.

Išskiriamos kelios daugiakalbių vaikų kalbos ugdymo namuose strategijos:

1) vienas iš tėvų – viena kalba. Šios strategijos besilaikančiose šeimose abu tėvai su vaiku visada kalba savo kalba. Dažniausiai abu tėvai puikiai moka savo gimtąsias kalbas ir, jei tėvai gali kalbėti skirtingomis kalbomis, vaikas namuose girdi dvi kalbas ir dar trečią – bendruomenės kalbą.

2) mažumos kalba namuose, kai abu tėvai kalba tik gimtąja kalba. Jei tėvai yra dvikalbiai, kita kalba jie dažniausiai pasirenka kalbėti ne namuose.

3) laiko ir vietos strategija. Kuri kalba vartojama, priklauso nuo laiko ir vietos, pvz., ryte kalbama mažumos kalba, mokykloje – daugumos, o vakarais kalbama keliomis kalbomis.

4) mišri kalbų strategija. Ji taikoma įvairiose geografinėse srityse (pvz., Majamyje, Singapūre). Tėvai vartoja kalbą, kuri atitinka temą ar situaciją. Jie gali kalbėti su vaikais apie mokyklą mokyklos kalba, tada pereiti prie šeimos kalbos, aptardami šeimos įvykius, po to pereiti prie bendruomenės kalbos.

Specialistai nepataria tėvams vartoti mišrios kalbos strategijos, nes labai svarbu vaikui padėti išmokti kalbėti taisyklingai.

Tėvai dažnai klausia, kaip gali padėti daugiakalbiui vaikui įveikti gimtosios ir užsienio kalbos sunkumus. Norėdami padėti, jie turi nuosekliai vartoti vieną ar kitą kalbą. Ekspertai pataria, kad geriausias būdas išlaikyti dvikalbystę – kalbų vartojimą suskirstyti pagal aplinką, kurioje ja kalbama. Istorijų pasakojimas ir kalbiniai žaidimai padeda labiau įsisavinti kalbą (Fiero Cobas, 2001).

Labai svarbu, kad su daugiakalbiais vaikais, turinčiais kalbos sutrikimų, dirbtų logopedai, gebantys įvertinti ir ugdyti visų vaiko vartojamų kalbų įgūdžius. Pasak tyrėjų Mennen, Stansfield, Johnston (2005), dauguma pasaulio gyventojų kalba daugiau nei viena kalba. Tačiau logopedų, išmanančių daug kalbų, perpratusių daugiakalbystės specifiką, nėra labai daug, juolab kad dvikalbystė ir daugiakalbystė tik neseniai įtrauktos į specialistų (logopedų) studijų programą. Didžioji dalis logopedijos vadovėlių paprastai būna skirti vienakalbių vaikų kalbos sutrikimų analizei. Todėl tik nedaugelis logopedų geba daugiakalbiams suteikti deramą pagalbą, ypač jei jie neturi praktinio darbo su daugiakalbiais patirties.

Pasak tyrėjų, dėl logopedų nepatyrimo dvikalbiams ir daugiakalbiams vaikams kartais be reikalo taikoma kalbos terapija. Būna ir priešingai, daugiakalbiai ir dvikalbiai vaikai negauna pagalbos, nors jos jiems iš tikrųjų reikia (Kielhöfer, Jonekeit, 2002).

Abiem kalbomis kalbėti vaikai įgunda apie penktuosius metus. Dvikalbėse ugdymo įstaigose specialistai turi nustatyti, ar vaikas neturi pirminių kalbos sunkumų. Į dvikalbių vaikų kalbos sutrikimus daugiakalbėse įstaigose turi būti atsižvelgiama remiantis tais pačiais kriterijais, kaip ir vienakalbių vaikų atvejais (McLaughlin, 2011).

Daugiakalbėse įstaigose teiktina daugiakalbė logopedinė pagalba. Pavyzdžiui, logopedai turi stimuliuoti vaiko žodyną abiem kalbomis ir nustatyti, kokius garsus vaikas savo gimtąja kalba sunkiausiai taria. Dažnai pasitaiko, kad logopedas nekalba vaiko gimtąja kalba. Šiuo atveju tėvai prisiima visą atsakomybę už vaiko kalbą ir kartu su vaiku gimtąja kalba daro pratimus. Tai vadinama netiesiogine terapija (Blumenthal, 2012).

3 skyrius. DAUGIAKALBIŲ VAIKŲ, TURINČIŲ KALBOS SUTRIKIMŲ, TĖVŲ APKLAUSOS DUOMENYS

3.1. Tyrimo metodika

Siekiant išsiaiškinti, kokie kalbos sutrikimai pasireiškia daugiakalbiams vaikams, ar jie laiku atpažįstami, kaip kalbos sutrikimai susiję su vaiko ugdymosi aplinka, kaip šeimoje juos mėginama įveikti, kada tėvai kreipiasi į specialistą, kokie pagalbos modeliai taikomi siekiant įveikti daugiakalbių vaikų kalbos sutrikimus, atliktas kokybinis tyrimas – interviu apklausoje dalyvavo aštuoni daugiakalbių vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, tėvai.

Tyrimo duomenys apibendrinti, atsižvelgiant į Kardelio (2005) rekomendacijas, išryškinant tiriamojo portretą, jo gyvenamąją aplinką. Formalios tyrėjo išvados grindžiamos tyrimo duomenimis.

Atliekant tyrimą atsižvelgta, kad kokybiniam tyrimui būdinga *interpretacinė* paradigma (Kardelis, 2005). Ši paradigma akcentuoja subjektyviosios patirties vertę, būtinybę stengtis įeiti į žmogaus vidų, taip pat konteksto svarbą. Dėmesys kreipiamas į tiriamojo ir paties tyrėjo interpretacijas bei emocijas. Siekiama visuminio požiūrio į tiriamą tikrovę. Pasak Cohen, Manion (1994) (cit. Kardelis, 2005), interpretacinius metodus dera taikyti vertinant elgesį, veikimo būdą ir pan.

Atliekant tyrimą, vaikų tėvai buvo apklausti pusiau struktūruoto interviu forma, skatinant juos laisviau jaustis, atviriau išsakyti faktus ir savo nuomonę, nesivaržyti išdėstyti tiek teigiamus, tiek neigiamus faktus, atvirai reikšti savo nuomonę ir emocijas. Pasak Butkevičienės (2013), pusiau standartizuotu (arba pusiau struktūruotu) interviu laikytinas toks interviu, kai yra iš anksto numatomi būtini ir galimi klausimai, tačiau tokio interviu procedūra ir klausimai standartizuojami tik iš dalies. Taip pat griežtai neformalizuojamas klausėjo ir respondento pašnekesys, taip kuriant laisvesnę atmosferą. Pusiau struktūruotas interviu remiasi planu, kuriame numatyti konkretūs klausimai, jų pateikimo seka, tačiau tyrimo eigoje tyrėjas gali papildomai užduoti plane neįrašytų klausimų. Pusiau struktūruotų interviu klausimynuose taip pat beveik nenaudojami uždari klausimai su pateiktomis atsakymų formuluotėmis. Imdamas nestruktūruotą interviu tyrėjas remiasi planu, kuriame numatyti tik įžanginiai bei esminiai klausimai, pateikiamos pagrindinės pokalbio temos, nebūtinai iš anksto suformuluojant konkrečius klausimus.

Interviu (žodinė apklausa) apibrėžiamas kaip tyrėjo inicijuotas dviejų asmenų pokalbis, kurio tikslas gauti būtiną tyrimo uždaviniams informaciją apie įvairius pedagoginio proceso ypatumus, ugdytinių išgyvenimus, subjektyvų jų požiūrį į įvairius gyvenimo reiškinius. Interviu gali būti grupinis arba individualus (Kardelis, 2005). Šiame tyrime buvo naudotas individualus

pusiau standartizuotas interviu. Interviu tikslas – išsiaiškinti daugiakalbių vaikų kalbos sutrikimus ir atskleisti pagalbos teikimo metodus. Duomenys buvo fiksuojami įrašant į diktofoną ir atsakymus suvedant į kompiuterį pagal parengtus klausimus (žr. 3–10 priedus). Tiriamieji dalyviai buvo pasirinkti naudojantis Logopedinės pagalbos centro duomenų apie dvikalbius vaikus duomenų baze.

Turinio (*content*) analizė. Šis metodas skirtas kokybinių tyrimų duomenims apdoroti (interviu turinio, diskusijų turinio sutelktose grupėse antrajame tyrimo etape analizei). Šis metodas taikomas siekiant išsiaiškinti sąvokas ir jų reikšmes.

Atliekant šį tyrimą, buvo pateikti iš anksto numatyti ir parengti atviro tipo klausimai. Respondentai buvo skatinami kuo tiksliau ir plačiau į juos atsakyti. Klausimai buvo suskirstyti į grupes: bendroji informacija apie šeimą, informacija apie vaiko kalbos raidą, aplinkos įtaką vaiko kalbos raidai, vaiko kalbos sutrikimų įveikimą. Interviu vyko neutralioje aplinkoje, vienas interviu atliktas mokykloje, kiti septyni – naudojantis *Skype* programa, nes dalis respondentų gyvena užsienyje. Interviu atliktas laikantis metodinių rekomendacijų ir tyrimo etikos reikalavimų. Visų tiriamų vaikų vardai pakeisti. Respondentų emocinės reakcijos fiksuotos naudojantis vaizdiniu *Skype* programos režimu, vienu atveju, kai interviu vyko tiesiogiai, tyrėja garsines emocines reakcijas užfiksavo įrašydama į diktofoną, o kitas pasižymėjo savo užrašuose.

Remiantis interviu su tėvais ir daugiakalbystės tyrėjų rekomendacijomis buvo parengtas logopedinės pagalbos/kalbos ugdymo modelis. Jis yra pritaikytas lietuvių kalbos garsų tarimo sutrikimams įveikti.

Vaikų tėvai noriai sutiko duoti interviu, papasakoti apie jų vaikų kalbos sunkumus ir kaip jie sprendžia kylančius sunkumus gyvendami užsienyje, sugrįžę į Lietuvą. Vidutinė interviu trukmė – 25 minutės. Interviu buvo įrašinėjami į diktofoną, vėliau atsakymai į pateiktus klausimus užfiksuoti raštu ir nuodugniai išanalizuoti. Kartu buvo fiksuojamos ir emocinės pašnekovų reakcijos. Daugeliu atvejų interviu dalyvių emocinės reakcijos yra ne mažiau informatyvios, nei žodžiu palikta informacija. Atkreiptas dėmesys į pačių respondentų kalbą, jos ypatybes. Taigi, informacijos šaltiniu tapo ne tik atsakymų turinys, bet ir interviu dalyvių kalba, kuria perteikiamas norimas turinys. Tėvų kalbos sklandumas, turtingumas arba nerišlumas ir skurdumas suteikia daug informacijos apie kalbinę aplinką, kurioje auga daugiakalbis vaikas.

Analizuojant interviu duomenis patvirtinta iškelta hipotezė, kad logopedas, atpažindamas daugiakalbių vaikų kalbos sutrikimus ir kryptingai taikydamas tinkamus pagalbos metodus, bendradarbiaudamas su tėvais ir kitais specialistais, ne tik padės vaikui įveikti kalbos sutrikimus, bet ir sustiprins jo bendravimo įgūdžius.

3.2. Daugiakalbių vaikų ugdymosi situacijų analizė

1 interviu (žr. 3 priedas)

Interviu atliktas 2013-11-13. Vaikui yra 10 metų. Kalbėtasi su daugiakalbio berniuko mama, gyvenančia Švedijoje, naudojantis *Skype'o* programa. Interviu truko apie 16 minučių. Daugiakalbio berniuko mama noriai atsakė į pateiktus klausimus. Ji papasakojo apie vaiko kalbos problemas ir kaip šeima stengėsi jas įveikti. Interviu metu mama bendravo dalykiškai ir optimistiškai.

Bendroji informacija apie šeimą. Berniukas gimė Švedijoje, po to persikraustė į Šveicariją ir ten gyveno ketverius metus. Vėliau grįžo į Švediją. Abu tėvai yra lietuviai, šeimoje kalbama lietuviškai. Antroji vaiko kalba yra švedų. Tiesa, šeimai trumpam persikrausčius į Šveicariją, šioje šalyje lankydamas darželį, šiek tiek pramoko vokiečių kalbos. Mamos nuomone, kiti šeimos nariai neturi jokių kalbos sutrikimų. Berniukas gimė ir augo lietuviškoje aplinkoje, girdėdamas lietuvių kalbą ir tik vėliau pradėjo mokytis švedų kalbos. Šiuo atveju pasireiškia *nuoseklioji dvikalbystė*, kai vaikas pirmus kelerius gyvenimo metus girdi tik vieną kalbą ir tik vėliau susiduria su kita kalba, kurią jis taip pat išmoksta.

Informacija apie vaiko kalbos raidą. Mama papasakojo, kad vaikas pirmuosius žodžius pradėjo tarti lietuviškai ir iki trejų metų amžiaus nelankė jokio darželio. Vaikas neturi klausos ar kitų sutrikimų. Šeimos nariai puikiai supranta vaiko kalbą, tačiau berniukas netaisyklingai taria š, ž, č garsus.

Visais dvikalbystės atvejais dažniausiai vartojama kalba tampa dominuojanti. Šiuo atveju dominuoja antroji kalba, todėl berniukui sunku taisyklingai tarti lietuvių kalbos fonemas (š, ž, č garsus). Interviu metu mama minėjo, kad vaikas labai mėgsta pasakoti apie dienos įvykius. Jis geriausiai supranta švedų kalbą. Antrosios kalbos vaikas pradėjo mokytis todėl, kad šeima išvyko gyventi į kitą šalį. Berniukas mokykloje kalba švediškai, o namie lietuviškai. Jis gerai kalba dviem kalbomis. Vaikui priimtinausia bendrauti švedų kalba, nes jis nuo mažens vartoja šią kalbą, su ja susiję kai kurie jo įspūdžiai, nauji patyrimai.

Mama pasakojo, kad prireikus mokytis naujos kalbos vaikui iš pradžių kilo emocinių ir elgesio problemų, nes jis negalėjo susikalbėti su vaikais. Į darželį pradėjo eiti ketverių metų nemokėdamas švedų kalbos, tad pradėdavo pykti negebėdamas pasakyti ko nori. Berniukas naują kalbą išmoko per pusę metų. Šešis mėnesius jis darželyje tylėjo, stebėdamas, kaip kalba kiti vaikai. Vaikas siunčia tylius signalus, kad jam emociškai sunku bendrauti kita kalba, bando prisitaikyti prie naujos aplinkos ir situacijos.

Įveikęs kalbos barjerą ir naujos kalbos baimę, berniukas pradėjo kalbėti nauja kalba. Mama interviu metu pasakojo, kad vaikas su bendraamžiais lietuviais tarpusavyje kalbasi švediškai.

Bendraudamas su seneliais jis kartais įterpia sulietuvintų švediškų žodžių. Tačiau aplinkiniams jį sunku suprasti. Daugelis daugiakalbių vaikų daro tokio pobūdžio klaidų: maišo skirtingų kalbų žodžius, kai kurias vienos kalbos gramatines kategorijas priskiria kitos kalbos žodžiams ir kt. Su šeimos nariais berniukas bendrauja lietuviškai, kartais įterpia kitos kalbos žodžių, jei nežino, kaip tai pasakyti lietuviškai.

Aplinkos poveikis vaiko kalbos raidai. Berniukas Lietuvoje kasmet praleidžia apie šešias savaites. Grįžęs į Lietuvą dažniausiai šneka lietuvių kalba, lietuviškai bendrauja su seneliais. Pasak mamos, Lietuvoje jam sekasi kalbėti lietuviškai, nes jis tarsi prisitaiko prie šios kalbos, užsienyje, bendraudamas lietuvių kalba, įterpia kitos kalbos žodžių. Darželyje berniukas bendraudavo švediškai. Šiuo metu mokosi ketvirtoje klasėje, mokymosi sunkumų nekyla. Remiantis mamos pasakojimu, aplinka stipriai veikia vaiko kalbos raidą. Vaikas, kurį laiką pagyvenęs Lietuvoje, gana greitai prisitaikė prie lietuviškos aplinkos, kultūros bei kalbos. Svarbu, kad vaikas Lietuvoje turi su kuo bendrauti lietuviškai, nes taip savaime ugdoma jo kalba. Pearson (2008) nurodo, kad kai kurie vaikai dvikalbiais tapo tarsi atsitiktinai, dėl taip susiklosčiusių aplinkybių ir jų amžiui būdingo kalbinio imlumo, gebėjimo puikiai prisitaikyti prie besikeičiančių sąlygų.

Vaiko kalbos problemų įveikimo būdai. Berniuko mama noriai papasakojo apie jo kalbos problemas ir kaip stengiamasi jas įveikti. Mama pripažino, kad jos vaikas kalba painiodamas ir vienos, ir kitos kalbos žodžius, tačiau kalbų painiojimo ji nelaiko problema. Į logopedą kreipėsi prieš dvejus metus dėl netaisyklingo *š*, *ž*, *č* ir *r* garsų tarimo. Logopedas patarė žaisti šių garsų tarimą lavinančius žaidimus. Pasak Lowry (2011), natūralu, kad tam tikrą laikotarpį vaikas maišo dvi kalbas. Tai gana įprastas vaiko tapimo dvikalbiu procesas. Labai svarbu suteikti vaikui daug ir įvairių galimybių girdėti gimtąją kalbą, ja kalbėti, žaisti ir bendrauti, kad galėtų ją lengvai vartoti, nemišydamas vienos ir kitos kalbos žodžių.

Šis berniukas puikiai supranta lietuvių kalbą ir tik kartais įterpia kitų kalbų žodžių. Pagrindinė jo problema yra ta, kad jis negeba išstarti lietuviškų *š*, *ž*, *č* ir *r* garsų. Susiformavusi berniuko tartis skiriasi nuo lietuviškos, jam stinga tinkamos tarties, žodyno, intonacinių niuansų ar gramatinio kalbos modeliavimo nuojautos. Taip pat dvikalbiams vaikams gali būti būdingas įvairių garsų tarimo klaidų spektras (Mazolevskienė, 2001).

2 interviu (žr. 4 priedas)

Interviu atliktas 2013-11-14. Vaikui yra 7 metai. Kalbėtasi su daugiakalbio berniuko mama. Šeima šiuo metu nuolat gyvena Lietuvoje. Interviu neformalus, atliktas naudojantis *Skype* programa, truko 25 minutes. Berniuko mama noriai papasakojo apie savo vaiką. Ji bendravo draugiškai, buvo optimistiškai nusiteikusi.

Bendroji informacija apie šeimą. Šeima dvejus su puse metų gyveno Švedijoje. Berniukas gimė Švedijoje, po to šeima persikėlė gyventi į Šveicariją ir vėl grįžo į Švediją. Abu tėvai lietuviai, šeimoje bendraujama lietuviškai. Šeimoje niekas neturi kalbos sunkumų, tik berniukui kyla šiokių tokių problemų dėl garsų tarimo, bet jau praktiškai baigia įveikti visas kliūtis. Berniukas puikiai moka dvi kalbas – švedų ir lietuvių. Šeimoje bendraujama lietuviškai, taigi, kitą kalbą vaikas išmoko vėliau, jo atvejis vadintinas *nuosekliąja daugiakalbyste*.

Informacija apie vaiko kalbos raidą. Mama papasakojo, kad sūnus pirmuosius žodžius pradėjo tarti lietuviškai, tačiau nuo trejų metų ėmė lankyti darželį ir mokytis švedų kalbos. Vaiko klausia tikrinta, sunkumai nenustatyti. Mama gali suprasti viską, ką vaikas kalba, tačiau jis netaisyklingai taria *š, ž, č* garsus. Mamos nuomone, vaikui nesunku kalbėti daugiau nei viena kalba, tačiau lietuviškus garsus jis taria „švediškai“. Pavyzdžiui, *l* taria minkščiau, *s* – ne visiškai teisingai. *Š, ž, č* švedų kalboje nėra, tad berniukui reikėjo laiko, kol juos išmoko tarti. Vaikas mėgsta ir geba rišliai atpasakoti įvykius. Geriausiai supranta lietuviškai. Negimtąja kalba pradėjo kalbėti būdamas trejų su puse metų. Negimtosios kalbos vaiką nuspręsta mokyti dėl tuometinės gyvenamosios vietos. Šiuo metu vaikas bendrauja keliomis kalbomis: lietuvių, švedų ir lanko anglų kalbos pamokas, vedamas emersijos principu, Karalienės Mortos mokykloje, tačiau priimtinausia vaikui bendrauti lietuvių kalba. Vaikui didesnių emocinių problemų nekyla. Beje, mama emocinių problemų nesieja su daugiakalbyste. Tačiau ji prisiminė, kad Švedijoje vaikas kartais būdavo bailokas, nes jis kita kalba nemokėdavo iki galo išreikšti savo jausmų ir emocijų. Todėl jis atsitraukdavo, o Lietuvoje visavertiškai bendrauja, yra geros nuotaikos. Svetimoje aplinkoje vaikas jausdavosi nepatogiai, o Lietuvoje jaučiasi gerai. Visi mes su kalba ar kalbomis siejame tam tikras savo emocijas, jausmus. Viena vertus, kalbėdami geriau ar prasčiau išreiškiame savo jausmus, kita vertus, pati kalba (kalbos), kuria (kuriomis) kalbame ar kurios (kurių) mokomės, gali būti mūsų jausmų objektas. Tai vadinamoji „požiūrio problema“.

Mamos nuomone, daugiakalbystė turi daug privalumų, nes vaikui nėra jokių problemų kalbėti švediškai su draugais arba angliškai su mokytojais ir lietuviškai su tėvais ir giminėmis. Kitomis kalbomis bendrauti jam išeina natūraliai. Taigi vaikas, gerai kalbantis lietuviškai, švediškai ir angliškai, neturintis jokių kalbos sutrikimų, tik šiokių tokių problemų taisyklingai ištarti garsus, yra daugiakalbis. Dėl daugiakalbystės jis tampa pranašesnis, jo gimtosios ir negimtosios kalbos žodynas turtėja, kalbinė klausia aštrėja, atmintis gerėja, ugdomi ne tik kalbiniai, bet ir erdviniai gebėjimai, pažintiniai gebėjimai didėja, gerėja mokėjimas spręsti problemas ir prisitaikyti. Keliomis kalbomis kalbantis žmogus susidaro stereoskopinę pasaulio viziją iš dviejų ar daugiau perspektyvų, jo mąstysena – lankstesnė, jis daug lengviau išmoksta skaityti. Daugiakalbiai vaikai labiau nei kiti suvokia, kad gali būti ir kitų perspektyvų. Tai vienas iš pagrindinių kalbų mokymo(-si) privalumų (Cook, 2001; Paradowski, 2014).

Aplinkos įtaka vaiko kalbos raidai. Mama papasakojo, kad berniukas Lietuvoje būna nuolat, su kitais šeimos nariais ir seneliais bendrauja lietuviškai. Jam nekyla jokių problemų kalbėti lietuviškai, bent jau mama nepastebėjo jokių trūkumų. Vasaromis ilgesniam laikui grįžus į Lietuvą, lietuvių kalba pagerėdavo, o išvažiavus, anot mamos, „truputį susiveldavo“. Švedijoje lankydamas darželį berniukas tiesiog bendraudavo švediškai. Tai, ką mama įvardijo kalbų susivėlimu, vadinama kalbų maišymu. Tai paplitęs reiškinys vaikams mokantis daugiau nei vienos kalbos. Daugiakalbis vaikas nežinodamas ar primiršęs vienos kalbos žodį gali jį pasiskolinti iš kitos kalbos. Tai yra savaime išnykstantis reiškinys, plečiantis visų vaiko kalbų žodynui. Geriausias vaistas, padedantis išvengti kalbų maišymo, būti nuosekliam bendraujant su vaiku. Mama minėjo, kad vaikas lanko mokyklą Vilniuje, prieš tai jis lankė dvikalbį darželį. Mokykloje jis bendrauja lietuviškai ir angliškai, mokytis jam nesunku, atvirksčiai, labai gerai sekasi. Tad telieka pridurti, kad vaiko kalba nesutrikusi, jis puikiai šneka ir bendrauja daugiau nei viena kalba. Taigi jis yra daugiakalbis vaikas.

Vaiko kalbos raidos problemų įveikimo būdai. Berniuko mama papasakojo, kad vaikas nepainioja vienos ar kitos kalbos žodžių, nes savaime supranta, kuria kalba reikia kalbėti. Tačiau vis dėlto kreiptasi pagalbos į logopedą. Kreiptasi vien todėl, kad vaikas netaisyklingai tarė lietuvių kalbos garsus. Logopedas patarė berniukui atlikti garsų mokymosi pratimus.

Atsižvelgus į išsamius mamos atsakymus, matyti, kad berniukas neturi jokių kalbos sutrikimų, nes puikiai bendrauja ir kalba daugiau nei viena kalba. Tik migruojant iš vienos vietos į kitą jam susiveldavo ir susimaišydavo kalbos. Taigi įveiktinos tik pora problemų: lietuviškų garsų tarimo gerinimo ir kalbų maišymo.

3 interviu (žr. 5 priedas)

Interviu atliktas 2013-11-20. Berniukui yra aštuoneri su puse metų. Apklausta daugiakalbio berniuko mama. Jie šiuo metu gyvena Anglijoje. Interviu neformalus, atliktas naudojantis *Skype*'o programa. Pokalbio trukmė – 13 minučių. Mama noriai dalyvavo interviu ir papasakojo apie berniuko daugiakalbystę.

Bendroji informacija apie šeimą. Berniukui – aštuoneri su puse metų. Šeima gyvena Anglijoje. Abu tėvai yra lietuviai, tad namuose kalbama lietuviškai. Šeimoje niekas neturi jokių kalbos sunkumų, tik berniuko kalba yra nerišli. Pirmoji vaiko išgirsta kalba – lietuvių, šia kalba jis ištarė ir pirmuosius žodžius. Tai savaime suprantama, nes abu tėvai lietuviai. Vėliau gerai išmoko antrąją kalbą, tad šis atvejis vadintinas *nuosekliąja dvikalbyste*.

Informacija apie vaiko kalbos raidą. Pirmuosius žodžius berniukas ėmė sakyti lietuvių kalba. Jo klausia niekada nebuvo sutrikusi. Kadangi vaiko kalba nelabai rišli, kiti ne visada supranta, ką jis kalba. Pasak mamos, sunkumų dėl kalbos pačiam vaikui visai nekyla, tiksliau

pasakius, jis į juos nekreipia dėmesio, tarsi nepaiso jų, bet kitiems sunkumų kyla ir nemažų, nes jie ne viską supranta, ką vaikas sako. Berniukui labiausiai sekasi pasakojant ar atpasakojant į savo kalbą įtraukti naujų žodžių. Negimtajai kalba jis pradėjo kalbėti nuo septynerių metų, pradėjęs lankyti mokyklą. Pasak mamos, jos sūnus gyvena Anglijoje, lanko anglų mokyklą, tad todėl ir turi mokytis anglų kalbos. Vaikui per dieną tenka kalbėti dviem kalbomis: pusę dienos angliškai, kitą pusę lietuviškai. Berniukui priimtinausia kalbėti angliškai. Jei šalia yra angliškai kalbančių, jis kalba angliškai. O su mama vaikas pripratęs kalbėti lietuviškai, bet tyliai. Dėl daugiakalbystės vaikui emocinių problemų nekyla, tik kartais sunkiai suvaldo apmaudą. Jis nerėkauja, priešingai, užsisklendžia ir ima verkti. Su kitais žmonėmis bendravimą priima natūraliai, paprasčiausiai pasirenka, kada reikia kalbėti angliškai, kada – lietuviškai. Vaiko problema – negebėjimas kalbėti rišliais sakiniais, kurti vientisą pasakojimą.

Remiantis mamos atsakymais, berniukas bendrauja dviem kalbomis, tačiau turi kalbos sunkumų, nes daugelis žmonių negali jo suprasti dėl kalbos rišlumo stokos. Nesuprastam berniukui kyla neigiamų emocijų, jis pyksta.

Aplinkos įtaka vaiko kalbos raidai. Berniukas Lietuvoje pagyvena po porą mėnesių per metus. Būdamas Lietuvoje jis lietuviškai bendrauja su seneliais ir giminaičiais, taigi daugiausia su suaugusiais žmonėmis. Lietuviškai ką nors pasakyti jam gana sudėtinga, nes jis negeba kalbėti rišliais sakiniais. Dėl vaiko kalbos nerišlumo panašių problemų kyla tiek Lietuvoje, tiek Anglijoje. Berniukas dvejus su puse metų lanko pradinę anglų mokyklą. Per užsiėmimus jis bendrauja angliškai. Pas jį į namus ateina dailės ir lietuvių kalbos mokytoja (tai rodo didelį tėvų rūpinimąsi vaiko ugdymu ir ypač jo gimtosios kalbos raida), su ja bendrauja lietuviškai. Mokykloje berniukui kyla mokymosi sunkumų, nes ne visi supranta, ką jis nori pasakyti. Taigi, remiantis mamos atsakymais, berniukas turi kalbos sunkumų. Tai matyti iš nerišlios kalbos, mokymosi ir bendravimo su aplinkiniais sunkumų. Remiantis specialistų rekomendacijomis, jei vaikas patiria sunkumų bendraudamas viena ar kita kalba, geriausia su juo kalbėti ta kalba, kurią geriausiai supranta. Taip pat nereikia skubiai keisti įprastos vaiko rutinos/dienotvarkės, nes tai jam gali sukelti įtampą (*American Speech-Language-Hearing Association, 2013*).

Vaiko kalbos raidos įveikimo būdai. Mama papasakojo, kad berniukas nepainioja kalbų. Tačiau kreipėsi į logopedą pagalbos dėl nerišlios vaiko kalbos. Logopedas patarė dirbti lavinant smulkiają motoriką, kuo daugiau bendrauti, pasakoti, mokyti atskirų kalbos dalių, mokyti skirti daugiskaitą ir vienaskaitą. Berniukas yra dvikalbis, taigi būtina bendrauti su juo ta kalba, kuria jam lengviausiai sekasi bendrauti. Šis metodas gali pagerinti vaiko rišliąją kalbą ir socialinius jo įgūdžius.

4 interviu (žr. 6 priedas)

Interviu atliktas 2013-11-22. Berniukui yra 3 metai ir 7 mėnesiai. Naudojantis *Skype*'o programa neformaliai kalbėtasi su daugiakalbio berniuko mama. Interviu truko 15 minučių. Šeima šiuo metu gyvena Lietuvoje, tėtis yra brazilas. Mama noriai papasakojo apie berniuko daugiakalbystę, draugiškai bendravo.

Bendroji informacija apie šeimą. Pasak mamos, šeimoje jie augina trejų metų ir septynių mėnesių berniuką, vardu Algis. Jau treji metai, kaip šeima gyvena Lietuvoje. Mamos gimtoji kalba – lietuvių, o tėčio – portugalų kalbos dialektas, kuriuo kalbama Brazilijoje. Šeimoje pusę dienos kalbama lietuviškai, kitą pusę – angliškai, likusį laiką – portugalų kalbos braziliškuoju dialektu, bet šiuo metu daugiausia šnekama lietuviškai, nes vaiką prižiūrinti auklė kalba lietuviškai. Interviu metu mama prasarė, kad vaikas turi kalbos sunkumų. Įtariamas kalbos raidos sutrikimas. Berniukas nekalba, tetaria pavienius žodžius. Jis girdi dvi kalbas nuo gimimo ir jam tenka jas abi įsisavinti tuo pačiu metu. Iki trejų metų amžiaus išsyk besimokantis dviejų kalbų vaikas vadinamas *simultaniniu dvikalbiu*.

Informacija apie vaiko kalbos raidą. Pasak mamos atsakymų į interviu metu užduotus klausimus, pirmuosius žodžius berniukas pradėjo tarti portugališkai. Jis dar yra labai mažas, tad dažniausiai šneka savo kalba bei gestais. Berniukas išgyvena neverbalinį laikotarpį – jo metu bendraujama gestais. Tik daug vėliau išmokstama antroji kalba. Tėvai stengiasi akcentuoti lietuvių bei portugalų kalbas ir pamiršti anglų kalbą. Tėvai, bendraudami su vaiku, taiko sistemą abu tėvai – abi kalbos. Ši strategija yra gana paini, jai trūksta nuoseklumo, todėl ji neduoda gerų rezultatų ir nelabai suderinama su vaiko perspektyvomis. Tėvai, rinkdamiesi kalbą pagal savo poreikius, turi įsitikinti, ar nesukels dar sunkesnio kalbos sutrikimo. Taip pat būtina atsižvelgti, kad viena vaiko kalba natūraliai tampa dominuojanti (Szentkiralyi, 2006). Geriausias būdas berniukui padėti įveikti kalbos raidos sutrikimus – pasirinkti vieną daugiakalbio vaiko ugdymo strategiją. Tarkim, tėvai su vaiku gali bendrauti taikydami plačiai paplitusią ir aiškią vieno tėvo – vienos kalbos strategiją. Šios strategijos laikydamasis kiekvienas iš tėvų su vaiku kalba tik viena kalba, geriausia savo gimtąja. Kadangi kiekvienas kalba su vaiku savo kalba, vaikas su kiekvienu iš tėvų susikuria vienakalbį ryšį (asmuo–kalba), palengvinantį bendravimą. Tai viena iš plačiausiai taikomų dvikalbių ir daugiakalbių vaikų ugdymo sistemų, galinčių padėti vaikui įveikti kalbos sutrikimus.

Interviu metu mama papasakojo, kad vaikui kyla emocinių ir elgesio problemų, bet ji nemano, kad daugiakalbystė tam turi daug įtakos. Mažo vaiko smegenys dar vystosi. Per pirmuosius trejus vaiko gyvenimo metus smegenys auga ir bręsta ypač smarkiai, tai lemia ne tik kalbos raidą, bet ir pažintinį, emocinį, socialinį ir motorinį vaiko vystymąsi. Per pirmuosius

trejus vaiko gyvenimo metus smegenų vystymasis yra gyvybiškai svarbus fiziniam, socialiniam ir emociniam lavėjimui (Hertzman, 2000; Shonkoff, Meisels, 2000).

Aplinkos įtaka vaiko kalbos raidai. Duodama interviu mama papasakojo, kad berniukui Lietuvoje sunkiai sekasi kalbėti. O gyvendamas užsienyje vaikas visai nekalbėjo, nes buvo dar mažas. Iš mamos atsakymų ir tyrimų rezultatų matyti, kad aplinka turi daug įtakos vaiko kalbos raidai. Tėvai turėtų apsispręsti ir pasirinkti vieną konkrečią kalbą, kuria daugiausia kalbės namuose ir, svarbiausia, bendraus su vaiku. Jie turėtų pamėginti mažiau bendrauti kita kalba/kitomis kalbomis ir suteikti vaikui galimybę girdėti ir tinkamai vartoti tą kalbą, kurios aplinkoje, jų nuomone, vaikui geriausia augti. Jei tėvai spėja, kad jų vaikas nekalba taip, kaip derėtų tokio amžiaus vaikui, labai svarbu atlikti klausos testą, nors specialistai ir būtų teigę, kad dvikalbystė yra vaiko kalbos atsilikimo priežastis. Tėvai turi pasitikėti savo intuicija ir gerai žinoti, kas svarbu vaikui ir šeimai.

Vaiko kalbos problemų įveikimo būdai. Pasak mamos, skirtingų kalbų žodžių berniukas nepainioja. Jis gali pasakyti pavienį žodį mamai lietuviškai, o tėčiui – portugališkai. Mama dėl berniuko kreipėsi į specialistus, o šie patarė tėvams būti vienu žingsneliu aukščiau už vaiką. Vadinasi, tėvams labai svarbu kuo daugiau su vaiku kalbėti, jam rodyti, laikyti akių kontaktą ir bendrauti iš pradžių skiemenimis, paskui pavieniais žodžiais, vėliau dviejų žodžių frazėmis, kad vaikas pasivytų savo amžiaus vaikų kalbą ir pradėtų ją tikslingai vartoti. Pasak tyrėjų, vaiko amžius yra labai svarbus dedant pastangas įveikti kalbos raidos atsilikimą.

5 interviu (žr. 7 priedas)

Interviu atliktas 2013-11-25. Berniukui yra 7 metai. Kalbėtasi su daugiakalbio berniuko mama. Šeima šiuo metu gyvena Lietuvoje, bet visus septynerius vaiko gyvenimo metus praleido Airijoje. Kalbėtasi mokykloje, neformalioje aplinkoje. Interviu truko 23 minutes. Daugiakalbio berniuko mama nuodugniai, draugiškai ir noriai papasakojo apie sūnaus daugiakalbystę, kokios problemos jam kyla.

Bendroji informacija apie šeimą. Berniukas šiuo metu yra septynerių metų amžiaus. Visus savo gyvenimo metus jis praleido Airijoje. Abu tėvai yra lietuviai. Šeimoje bendraujama lietuviškai ir angliškai. Iš šeimos narių niekas neturi kalbos sunkumų. Remiantis mamos atsakymais, berniukas puikiai bendrauja anglų kalba. Jis yra dvikalbis vaikas, nuo pat mažumės girdėjęs dvi kalbas: lietuvių ir anglų.

Informacija apie vaiko kalbos raidą. Pasak mamos, Lietuvoje vaikui bendrauti nelengva, nors lietuviškai jis kuo puikiausiai supranta. Pavyzdžiui, mama bendrauja su berniuku lietuviškai, bet vaikas į savo lietuviškąją kalbą mėgsta įterpti angliškų žodžių, painioja lietuvių kalbos linksnius, lietuviškus žodžius jis sako daug tyliau, nei angliškai kalbėdamas, mat

nepasitiki, nežino, ar teisingai tuos žodžius pasako. Jei mama yra šalia, viską jai paaiškina anglų kalba. Berniukas dažniausiai pasitaikančius lietuvių kalbos žodžius moka pasakyti, bet sudėtingesnių ar retesnių žodžių jis nežino, jam stinga žodžių, jo žodynas skurdokas. Berniukui kyla bėdų ir dėl kirčiavimo. Mama papasakojo, kad sūnus būna kitoks namie nei mokykloje, kur išgyvena emociingą laikotarpį. Namie būna geras vaikas. O mokykloje judrumu ir išdaigomis bando atkreipti į save dėmesį. Vaikas puikiai supranta anglų kalbą, tačiau ne ką menkiau ir lietuvių. Tačiau jis turi gimtosios kalbos sunkumų, jam daug sunkiau einasi bendrauti gimtąja kalba, nes beveik visą savo gyvenimą praleido anglakalbėje aplinkoje. Remiantis daugiakalbystės tyrėjų išvadomis, antroji kalba atsiliepė berniuko gimtajai kalbai, t. y. gimtoji kalba dar ne visai prarasta, bet antroji kalba stelbia pirmąją kalbą. Daugelio mokslininkų nuomone, antrosios kalbos mokymosi žala pirmajai kalbai labai abejotina. Kalbų mokėjimas veikiau priklauso nuo tėvų ar globėjų, kaip jie patys stengiasi abi kalbas išlaikyti ir kaip motyvuoja tam vaiką.

Aplinkos įtaka vaiko kalbos raidai. Šiuo metu berniukas gyvena Lietuvoje ir girdi lietuvių kalbą. Jis Lietuvoje apsigyveno visai neseniai, tad prie lietuviškos aplinkos jam dar sunku priprasti, nelengva lietuviškai bendrauti, juolab kad taip smarkiai pasikeitė kalbinė aplinka. Pasak mamos pasakojimo, Airijoje šalia negyveno lietuvių, kaimynai buvo kitataučiai, berniuko auklė – ispanė, o patys tėvai lietuvių kalbai puoselėti neturėjo laiko, nes daug dirbo, tėtė važinėdavo į darbinės keliones. Tad nenuostabu, kad lietuvių kalbą pamažu užgožė anglų kalba.

Vaiko kalbos raidos problemų įveikimo būdai. Vaikas mokykloje lanko logopedines pratybas, kad išmokytų taisyklingai tarti lietuviškus *r* ir *š* garsus. Taip pat jis dirba namuose, daro pratimus, ypač su *r* garsu.

6 interviu (žr. 8 priedas)

Interviu atliktas 2013-11-27. Mergaitei yra 6 metai. Kalbėtasi su daugiakalbės mergaitės mama. Šeima pastaruosiu metu gyvena Lietuvoje, prieš tai gyveno Airijoje. Interviu atliktas neformaliu būdu, naudojantis *Skype*'o programa. Pokalbis truko 19 minučių. Mama noriai bendravo ir suteikė daug žinių apie mergaitės daugiakalbystę.

Bendroji informacija apie šeimą. Mama papasakojo, kad mergaitė yra šešerių metų amžiaus. Dveji metai, kai ji gyvena Lietuvoje, sugrįžusi iš Airijos. Abu tėvai – lietuviai. Šeimoje dažniausiai kalbama lietuviškai. Tad mergaitė auga lietuvių šeimoje.

Informacija apie vaiko kalbos raidą. Mergaitei sunku bendrauti, nes jos šnekamoji kalba atsilikusi. Kalbos neišsivystymas – tai visos kalbos sistemos neišlavėjimas. Tokių vaikų kalba menkai išplėtotą. Joje yra leksikinių, semantinių, morfologinių ir fonologinių netikslumų. Mergaitė daugiausia kalba lietuviškai. Mama supranta, ką nori dukra jai pasakyti. Tačiau kiti

mergaitės nesupranta, mat ji negeba pasakyti sudėtingesnio, rimtesnio sakinio. Rišliai neatpasakoja įvykių. Geriau sekasi perteikti emocijas. Mergaitės kalboje gausu agramatizmų, labiausiai išryškėjančių mėginant rišliai pasakoti, rašant kūrybinius darbus (logopedė Danutė Urbšienė).

Aplinkos įtaka vaiko kalbos raidai. Mergaitė sunkiai prisitaiko prie skirtingos aplinkos, mokydamasi Lietuvoje ji patiria mokymosi sunkumų, bendraudama mėgsta įterpti nesudėtingų anglišku žodelių. Pasak tyrėjų, tėvams labai svarbu atsižvelgti ne tik į aplinką, bet ir į senelius, brolius, seseris ir visiems drauge rasti bendrą sprendimą, kaip išugdyti kalbos sutrikimų turintį daugiakalbį vaiką. Labai svarbu turėti vieną strategiją, norint deramai išugdyti tokį vaiką. Pasirinkta tinkamiausia strategija mergaitei padėtų geriau įsisavinti kalbą ir saugiai jaustis tam tikroje aplinkoje.

Vaiko kalbos raidos problemų įveikimo būdai. Logopedų nuomone, mergaitė pasivys bendraamžius ir kalbos sunkumus išaugs. Ji taip pat gali mokytis ir anglų kalbos, nes ši kalba yra lengvesnė, jos gramatika kur kas paprastesnė, žodžiuose – mažiau skiemenų, tad mergaitė gali eiti į mokyklą, kurioje mokoma anglų kalba. Mama nori, kad dukra šnekėtų abiem kalbomis. Drauge ji nenori, kad dukra pamirštų lietuvių kalbą, juolab kad lietuvių kalba yra daug sunkesnė už anglų. Pasak daugiakalbystės tyrėjų, kalbos mokymasis yra bendrojo vaikų pažinimo – tiek fizinio, tiek socialinio – dalis. Taip pat yra svarių įrodymų, kad vaikai niekada puikiai, kaip gimtosios, neišmoks kalbos, jei jos nesimokys iki šešerių ar septynerių metų. Vaikai nuo dvejų metų iki šešerių metų amžiaus išmoksta kalbą labai sparčiai, sulaukę šešerių jie tampa įgudusiais kalbos vartotojais. Pasak specialistų, mergaitė išaugs patiriamus sunkumus ir pasivys bendraamžius, taigi ir mokydamasi anglų kalbą neturės sunkumų. Tačiau jei ji turi žymių kalbos sunkumų pirmojoje kalboje, gali būti sudėtinga išmokti antrąją kalbą.

7 interviu (žr. 9 priedas)

Interviu atliktas 2013-11-07. Mergaitei yra 6 metai. Kalbėtasi su daugiakalbės mergaitės mama. Mergaitė yra gimusi Lietuvoje, bet ilgą laiką gyveno Airijoje, interviu – neformalus, atliktas naudojantis *Skype*'o programa. Truko 18 minučių. Mama noriai bendravo ir suteikė daug informacijos apie mergaitės daugiakalbystę.

Bendroji informacija apie šeimą. Mama papasakojo, kad mergaitė grįžo iš Airijos ir jau treči metai, kaip gyvena Lietuvoje. Abu tėvai lietuviai, tad nuo pat gimimo mergaitė girdi lietuvių kalbą, o pati vartoja anglų kalbą. Šeimoje niekas neturi jokių kalbos sunkumų, tik mergaitei sunku ištarti lietuviškus garsus, kurių nėra anglų kalboje.

Informacija apie vaiko kalbos raidą. Mergaitė pirmuosius žodžius pradėjo tarti lietuviškai. Tačiau pradėjusi lankyti darželį dažnai maišydavo lietuvių kalbą su anglų kalba. Ji neturi jokių

klausos sutrikimų. Pirmus su puse metų kildavo kalbos sunkumų, bet ji yra imli mergaitė ir juos dažniausiai įveikdavo. Mergaitė yra labai jautri, bet šeima nemano, kad tai susiję su dvikalbyste. Ji jautriai reaguoja, tarkim, į pastabas. Būdama Lietuvoje į savo kalbą ji mėgsta įtepti angliškų žodžių, pasakymų, tad seneliai ne visada ją supranta.

Aplinkos įtaka vaiko kalbos raidai. Peržvelgus mamos atsakymus, matyti, kad mergaitės kalbos raidai įtakos turėjo aplinka. Mat mergaitė bendrauja lietuviškai, o žaidžia anglų kalba. Kai ji buvo dar tik dvejų metų, mažai kalbėjo lietuviškai. O užsienyje nedaug kas jos anglų kalbą suprasdavo, nes ji būdavo laužyta. Matyt todėl, kad šeimoje buvo šnekama lietuviškai, mergaitė nuo pat gimimo girdėdavo būtent lietuvių kalbą, tik vėliau išmoko kalbėti angliškai. Niekas jos nesuprato, nes ji su tėvais dažniausiai bendraudavo lietuviškai, o angliškai tik būdama mokykloje. Tad, pasak tyrėjų, itin gerai, jei tėvai kuo daugiau laiko praleidžia kalbėdami ir žaisdami su vaiku ta kalba, kuria jie jaučiasi patogiai bendraudami su vaiku.

Vaiko kalbos raidos problemų įveikimo būdai. Mergaitė, vartodama vieną ar kitą kalbą, nepainioja skirtingų kalbų žodžių. Į logopedą mama kreipėsi dėl lietuviškų garsų š, ž, č tarimo. Taigi galima daryti išvadą, kad mergaitės anglų kalba yra labiau dominuojanti, nei lietuvių kalba. Š, ž, č garsų anglų kalboje nėra, tad mergaitė lengviau šneka angliškai, lietuviškus garsus jai sunkiau pavyksta ištart. Todėl logopedas patarė daryti pratimus su š, ž, č garsais. Tyrėjai teigia, kad vaikams labai svarbu plėtoti gimtosios kalbos žinias, kokybiškai bendrauti ir spręsti problemas gimtąja kalba, nes gimtosios kalbos rišlumas padės lengvai išmokti ir antrąją kalbą.

8 interviu (žr. 10 priedas)

Interviu atliktas 2013-11-10. Berniukui yra 6 metai. Kalbėtasi su daugiakalbio berniuko mama, šiuo metu gyvenančia Švedijoje. Interviu neformalus, kalbėtasi per *Skype*’o programą. Pokalbio trukmė – 10 minučių. Mama noriai bendravo ir suteikė daug žinių apie berniuko daugiakalbystę.

Bendroji informacija apie šeimą. Mama papasakojo, kad berniukui 6 metai. Šeima nuolat gyvena Švedijoje, bet abu tėvai yra lietuviai. Šeimoje dažniausiai kalbama lietuviškai. Mama prasitarė, kad berniukas turi kalbos sunkumų ir nelabai sklandžiai šneka lietuviškai, nes vaikas lanko darželį, kuriame ugdoma švedų ir anglų kalbomis, vyro tėvai – vaiko seneliai yra lenkai, tad lietuviškai jie nebendrauja.

Informacija apie vaiko kalbos raidą. Vaikas pirmuosius žodžius ištarė lietuvių kalba. Klausos sutrikimų jis neturi. Kadangi vaikas penkerius metus gyvena Švedijoje, turi lietuvių kalbos sunkumų, t. y. jo lietuvių kalba netaisyklinga. Pavyzdžiui, jis netaisyklingai vartoja būdvardžius, neskiria giminių, nevartoja linksnių, taria minkštą l. Berniukui nėra lengva pasakoti lietuvių kalba. Mama paaiškino, kad namie jie lietuviškai tebedrauja buitine kalba. Be to, vaikui

gali kilti ne tik gimtosios, bet ir antrosios kalbos sunkumų, nes tėvai švedų kalbos gerai nemoka. Vaiko nuo dvejų metų nesuprato, ką jis nori lietuviškai pasakyti, tad jis tris mėnesius nekalbėjo, tylėjo, patirdamas neverbalinį laikotarpį. Vaikas labai daug laiko praleidžia kalbėdamas švediškai. O lietuviškai tebedrauja vakarais ir savaitgaliais lanko lietuvišką mokyklą, taip pat ateina lietuvių kalbos mokytoja. Dėl dvikalbystės vaikas patyrė emocinių problemų, mat iš pradžių iš jo šiek tiek tyčiodavosi, nes jo kalba nebuvo tokia pati kaip švedų. Mama minėjo, kad namuose jie draudžia berniukui bendrauti švedų kalba ir liepia kalbėti lietuviškai. Kalba yra tikslinga. Žaisdami ar dirbami vaikai ugdomi kalbą. Jie plečia savo kalbą tuo, su kuo susiduria ir ką sužino. Vaikai gerina savo kalbinius įgūdžius žaisdami žaidimus, praturtinančius žodyną, padedančius išmokti naujų žodžių. Tad tėveliai turi bendrauti ta kalba, kuria jiems yra patogiausia bendrauti, tik taip vaikas nemaišys kalbų ir daug lengviau įsisavins pagrindinę kalbą.

Aplinkos įtaka vaiko kalbos raidai. Švedų kalbos fonetika skiriasi nuo lietuvių, todėl berniukas neišmoko tarti lietuvių kalbos garsų. Jam sunkiau mokytis, nes Švedijoje nesupranta kai kurių švediškų žodžių, bet jis pasiklausia auklėtojų. Pasak Pearson (2008), vaikai, augantys aplinkoje, kurioje girdi tiek švedų, tiek anglų kalbą, išmoks abi kalbas. Kalbų išmokstama pasyviai ir nesąmoningai per numanomą mokymąsi. Kitaip tariant, vaikams nereikia duoti aiškių nurodymų norint išmokyti pirmosios kalbos. Vaikai įsisavina kalbą taip, kaip jie išmoksta motorinių įgūdžių (pvz., apsiversti, ropoti ir vaikščioti). Vaikai gali išmokti kalbą atsitiktinai.

Vaiko kalbos sutrikimų įveikimo būdai. Vaikas retai maišo vienos ar kitos kalbos žodžius, nes skiria, kada kalbama lietuviškai, angliškai ar švediškai. Mama nemano, kad kalbų painiojimas yra problema. Jos sūnus tik nežinodamas lietuviško žodžio pasako jį švediškai, nes jo švedų kalba dominuoja lietuvių kalbos atžvilgiu. Jei berniukas kasdien nevartoja sunkesnių lietuviškų žodžių, jam sudėtingiau juos prisiminti. Mama kreipėsi dėl berniuko kalbos į logopedą, nes jam sunkiai sekėsi ištarti lietuvišką *r* garsą, kadangi švedai taria šį garsą kitaip. Logopedas patarė daryti *r* garso pratimus, o vėliau vaikas tarsis pats savaime išmoko tarti šį garsą.

1 etapas. Išnagrinėti pagalbos metodus daugiakalbiams vaikams.

2 etapas. Pagal empirinių tyrimų duomenis parengti daugiakalbio vaiko, turinčio kalbos sutrikimų, ugdymo modelį.

Nagrinėjant interviu duomenis paaiškėjo, kad tėvai dažniausiai mini šiuos vaikams kylančius kalbos sunkumus: priebalsių tarimo sunkumai, skurdus žodynas, gramatiškai netaisyklinga kalba (pvz., linksnių nederinimo klaidos, žodžių darybos klaidos) ir kt. (žr. 2 lentelę).

Tėvų pastebėti vaikų kalbos sutrikimai, jų dažnis kartais

Kategorija	Subkategorija	Ilustruojantys teiginiai	Dažnis
Kalbėjimo ir kalbos sutrikimas	Skurdus žodynas	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Mama pasakojo: „Tikrai ne rišliai atpasakoti įvykius, kaip jis benorėtų. Jeigu tu jam pasakysi naują žodį, jis jį įsimins ir naudos. Nėra taip, jei pasakysi tokį žodį, kur pati nelabai naudoji, bet jei kažkas tai naujo, jisai įsimins“ [1].</i> • <i>Mama pasakojo: „Arūno kalba yra nerišli. Lietuvių ir anglų kalbas supranta puikiai. Jeigu yra angliškai kalbančių, jisai kalba angliškai. Bet su manim vis tiek kalba lietuviškai, tik tada tyliai. O jeigu jisai būna mokykloje, jis kalba angliškai ir lietuviškai iš viso nekalba. Taip, kad jisai pasirinktų, kuria kalba jam lengviau kalbėti, tai nėra“ [1].</i> • <i>Mama pasakojo: „Algis turi kalbos sunkumų. Kalbos neišsivystymas gal. Tiesiog nekalba, pavienius žodžius taria. Jam yra treji metai, tad priimtinausia bendrauti ne kalba, o gestais. Priklauso, kas jį ten supranta. Anglų stengėmės net neakcentuot, tai vartoja praktiškai dvi kalbas – lietuvių ir portugalų“ [1].</i> • <i>Mama pasakojo: „Kalbos sunkumai tai būtų iš tikrųjų tiktai pas pačią mano Birutę. Šnekamosios kalbos atsilikimas. Rišliai neatpasakoja įvykių. Gal daugiau jinau emociškai, vaizdingai atpasakoja kažką tai daugiau“ [1].</i> • <i>Mama pasakojo: „Kai Arvydas kalba, kiti nelabai supranta vaiko kalbą, aš ir pati turiu paklausti. Tarkim, jis žino pagrindinius žodžius, kaip miškas, bet jei aš pasakysiu „giria“, jis jau nebesupras to žodžio. Tai kartais ir man tenka klausti, bet kartais, sakau, pasakyk man angliškai, ką tu nori pasakyti, nes tu matai, kad jis bando ir jam visiškai nesiseka išreikšti kokią nors gilesnę mintį. Ir su pagrindiniais sakiniais ten, namuose, yra viskas gerai, bet jei kažkokiam pasakojime ar kažką, tu matai, kad jam stinga žodžių“ [1].</i> 	5

	<p>Netaisyklinga kalbos gramatinė struktūra</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Mama pasakojo: Arvydui mokykloje iš pat pradžių buvo didesnių problemų, pirmaisiais tais mėnesiais, dabar jau ir vaikai geriau supranta ir auklėtoja geriau supranta, bet vis tiek dar, ypač jisai nelabai įsitikinęs, tarkim, dėl kažkokio linksnio ar žodžio. Jisai sako viską daug tyliau ir kažką sau po nosim, nes jis nėra įsitikinęs, ar jisai gerai sako. Kartais problemų yra jam gal su kirčiavimu. Tarkim, aš dedu ten kažką į stalčių, tai jisai sakys: „aš dedu“ [4].</i> • <i>Mama pasakojo: „Arūnas paprasčiausiai pasirenka, kada reikia kalbėti angliškai, kada lietuviškai. Bet jo ir anglų kalboje, ir lietuvių kalboje yra problema: nėra rišlių sakinių, nėra vientiso pasakojimo“ [2].</i> 	6
	<p>Garsų tarimo problemos</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Berniukas gerai moka abi kalbas, tačiau priebalsius „š, ž, č“ taria netaisyklingai [5].</i> • <i>Mama pasakojo: „Adomas gerai kalba ir švediškai, ir lietuviškai. Kartais supainioja žodžius, bet nemanau, kad čia problema. Jis dar nemoka ištarti sunkesnių garsų – š, ž, č, nes švedų kalboje jų visai nėra“ [1].</i> • <i>„Kalbėdamas lietuviškai kai kurias raides, garsus taria švediškai. Pavyzdžiui, l yra minkštesnis, s jis ne visiškai teisingai taria. Kiti žmonės iš Lietuvos atvažiavę, seneliai ne visada supranta, ką jis šneka, nes dar plius akcentas pas juos yra švediškasis“ [3].</i> • <i>Mama pasakojo: „Dabar jau Lietuvoje gyvena, bet visą vaiko gyvenimą, tuos septynerius metus, mes gyvenome Airijoje. Jam, kitaip nei kitiem vaikam, yra pakankamai sunku, ypatingai su tom nosinėm. Ir vėl aš ir pas mokytoją klausiau, tarkim, jam tokia Ū, Ū, jam ir ta, ir ta skamba ilgiau, negu tokia paprasta trumpa U, tai sakė, visi vaikai turi šitų problemų, su tom nosinėm, tarkim, jo lygis, palyginus, kaip aš matau pagal mokytojų atsiliepinimus (jie ten tas pupas renka, yra pažymiai), tai yra viduriukas“ [3].</i> 	12

3.3. Daugiakalbių vaikų kalbos ugdymosi modeliavimas

Norint atpažinti ir įveikti daugiakalbių vaikų kalbos sutrikimus svarbu sudaryti logopedinės pagalbos/kalbos ugdymo modelį. Atsižvelgus į interviu rezultatus ir remiantis daugiakalbystę tyrusių mokslininkų išvadomis, buvo parengtas logopedinės pagalbos/kalbos ugdymo modelis. Jis sudarytas siekiant tenkinti lietuvių kalbos žodyną, formuoti gramatinę kalbos sandarą ir įveikti garsų tarimo sutrikimus.

Nėra nė vieno metodo, tinkančio visiems dvikalbių vaikų kalbos sutrikimams įveikti. Vienas iš veiksmingiausių dvikalbių vaikų kalbos ugdymo modelių yra vadinamoji ankstyvosios vaikystės terapijos programa (Purcell, Lee, Biffin, 2010). Taikant šį modelį, pirmiausia būtina kiek tik įmanoma daugiau išsiaiškinti apie vaiką, jo šeimos narius, jų kalbą ir kultūrą. Vienas iš svarbiausių uždavinių yra sužinoti, kokia yra pirmoji vaiko kalba, stebėti jos raidą, vaikui bendraujant šeimoje ir kitoje aplinkoje, atpažinti, kokie ir kokio sunkumo kalbos raidos sutrikimai pasireiškia. Kad pirmoji kalba formuotųsi sėkmingai, būtina informuoti vaiko artimuosius, jog svarbu su vaiku nuolat bendrauti ta pačia kalba. Tėvai privalo stebėti, kuo jų vaikas domisi, kas jį motyvuoja, ir savo patirtimi būtinai pasidalyti su vaikui pagalbą teikiančiu logopedu. Ankstyvosios vaikystės terapijos programa yra sukurta siekiant padėti kalbos terapijos logopedui lavinti vaiko pirmąją kalbą ir kuo kompetentingiau bei jautriau skatinti antrosios jo kalbos lavinimą, tolygiai ugdant abi kalbas ir įveikiant sutrikimus. Pavyzdžiui, vaikui išgyvenant „tylųjį laikotarpį“, logopedas turėtų atpažinti šį etapą, jį įvardyti ir neversti vaiko pradėti kalbėti. Tylėdamas vaikas stebi, klausosi ir mokosi. Su vaiku, patiriančiu „tylųjį laikotarpį“, rekomenduojama bendrauti jo gimtąja kalba arba užduodant klausimus, į kuriuos jis galėtų atsakyti vienu žodžiu. Logopedas, pajutęs, kad vaikas jau yra pasirengęs įsitraukti į sudėtingesnę veiklą, turėtų jį padrąsinti arba paskatinti pagyrimu.

Ankstyvosios vaikystės terapijos programos metu vaikai mokomi kalbos žaidžiant ir dainuojant. Skaitomos iliustruotos knygos, po to jiems rodomi paveikslėliai ir stebima, ką jie gali juos matydami atpasakoti. Kalbos specialistai kartoja atitinkamus žodžius ir taip modeliuoja trumpas prasmingas frazes (pvz., „nusiaplauk rankas“, „ateik pažaišti“). Naudojantis vaizdine medžiaga, nuotraukomis, knygų paveikslėliais, išraiškinga mimika ir gestais, galima padėti vaikui geriau suprasti kalbą ir greičiau įsiminti žodžius (Purcell, Lee, Biffin, 2010).

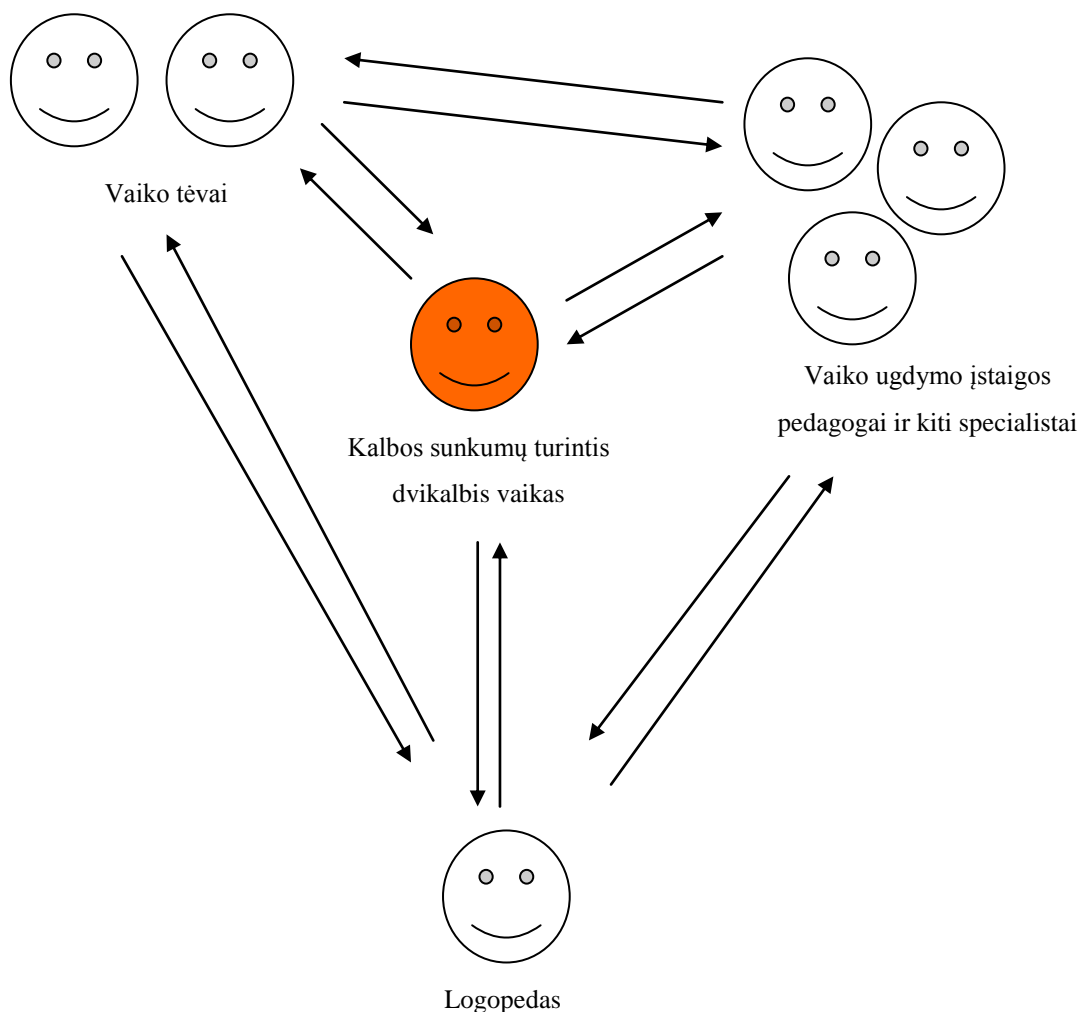
Kitas veiksmingas daugiakalbių vaikų kalbos ugdymo ir logopedinės pagalbos teikimo metodas yra komunikacijos skatinimo modelis, ypač naudingas vaikams, turintiems įvairaus sunkumo kalbos sutrikimų. Vaikų, kaip ir suaugusiųjų, mokymosi ir bendravimo gebėjimai skirtingi. Šis metodas tinka įvairaus amžiaus žmonėms. Jis gali būti taikomas ir ankstyvojoje vaikystėje, ir vyresniems vaikams. Komunikacijos skatinimo modelis apima kalbėjimo, gestų,

rankų judesių, *Makaton* (ženklų, gestų ir grafinių simbolių kalbos programa) ir veido išraiškos techniką, nuotraukas ir paveikslėlius. Kitas komunikacijos metodo variantas yra alternatyvus bendravimas su vaiku. Komunikacijos skatinimo metodas apima visus bendravimo būdus, kuriais bendrauja vaikai ir suaugusieji. Visi ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbos lavinimo metodai yra pagrįsti komunikacijos skatinimo modeliu. Jį pritaikius, vaikams suteikiama galimybė pažinti ir suprasti tai, ko jie dar nesupranta, išsakyti savo norus, poreikius, mintis ir jausmus. Vaikai yra mokomi kalbos įvairiais būdais. Pavyzdžiui, logopedai bendrauja su vaiku rankų gestais, norėdami išraiškingiau įvardyti daiktą, jį parodo paveikslėlyje. Komunikacijos metodas pagerina vaikų socialinius įgūdžius. Tai ypač svarbu vaikams, sunkiai bendraujantiems su kitais vaikais. Komunikacijos skatinimo modelis padeda logopedui mokyti vaikus antrosios kalbos, perteikti naujus žodžius įvairiomis vaizdinėmis priemonėmis. Dažnai taikomas dainavimas, nuotraukos, paveikslėliai ir žaidimai. Juos pagal savo pageidavimus ir kompetencijas gali pasirinkti patys vaikai. Viena tokių priemonių yra *Makaton* ženklų kalbos programa – joje naudojami gestai, piešinukai, simboliai ir nuotraukos. *Makaton* metodas yra naudingas vaikams, negebantiems žodžiais išreikšti savo jausmų ir pageidavimų. Ši priemonė padeda jiems bendrauti ir siekti to, ko jie nori (Purcell, Lee, Biffin, 2010).

Taikant skirtingus komunikacijos skatinimo metodus galima sėkmingai ugdyti vaikų motyvaciją ir interesą mokytis kalbos, mokyti juos savarankiškai priimti sprendimus tam tikrose situacijose (pvz., valgant vaiką galima mokyti tarti mėgstamų maisto produktų pavadinimus). Smagi veikla padeda vaikui atsipalaiduoti ir lengviau įsiminti žodžius (Purcell, Lee, Biffin, 2010).

Remiantis mokslinės literatūros analize ir interviu rezultatais parengtas logopedinės pagalbos daugiakalbiams vaikams modelis, kuriame siekiama atsižvelgti į individualius vaiko gebėjimus, poreikius, kalbos raidos ypatumus.

Atsižvelgiant į komunikacijos skatinimo principus, didelis dėmesys skiriamas daugiakalbių vaikų noro bendrauti skatinimui įvairiose situacijose, tėvų, logopedo ir ugdymo įstaigoje dirbančių specialistų bendradarbiavimui (1 pav.).

1 pav. Bendradarbiavimas teikiant logopedinę pagalbą kalbos sunkumų turinčiam vaikui

Vaikas, vaizduojamas paveikslo centre, yra svarbiausias ugdymo proceso dalyvis. Arčiausiai jo vaizduojami tėvai, nes jų vaidmuo ugdant jo gimtąją kalbą ypač svarbus ir veiksmingas. Vaikui pradėjus lankyti ugdymo įstaigą (darželį ar mokyklą), jo gyvenime atsiranda kitų svarbių ugdymosi proceso dalyvių. Ikimokyklinio ugdymo įstaigos ar mokyklos pedagogų bei specialistų pagalba ugdant dvikalbių/daugiakalbių vaikų antrąją kalbą itin reikšminga, nes iš kitos šalies atvykę tėvai ne visada gerai moka tos šalies, į kurią atvyko gyventi ar dirbti, kalbą. Logopedas, į kurį tėvai kreipiasi dėl vaiko kalbos sunkumų, ne tik įvertina vaiko kalbos(-ų) lygį, bet ir atlieka visų vaiką ugdančių asmenų koordinacinę funkciją. Jis ne tik ugdo vaiką, bet ir konsultuoja jo tėvus, sudėtingais atvejais tariasi ir su jį ugdančiais pedagogais bei kitais kalbos specialistais.

Dvikalbio berniuko X logopedinės pagalbos/kalbos ugdymo modelis

Vaiko kalbinių gebėjimų vertinimas. Daugiakalbiai vaikai, grįžę į Lietuvą iš užsienio, patiria bendravimo ir kalbos sunkumų, negalėdami tiksliai ir taisyklingai ištartti lietuviškų garsų, š, ž, č ar r. Šie lietuviški garsai kitose kalbose tariami kitaip, o kai kuriose jų netgi nėra. Siekiant parengti veiksmingą logopedinės pagalbos modelį svarbu atsakyti į klausimus:

Kokie logopedinės pagalbos/kalbos ugdymo metodai turi būti taikomi norint įveikti kalbos sunkumus? Kaip logopedas, tėvai, kiti ugdymosi proceso dalyviai berniukui gali padėti įveikti kalbos sunkumus?

Mokyklinio amžiaus berniukas X yra lietuvis. Jis gimė ir nuolat gyvena Švedijoje. Pirmuosius žodžius vaikas pradėjo tarti lietuviškai, iki trejų metų amžiaus neįėjo į darželį, augo namuose. Tad lietuvių kalba buvo jo gimtoji kalba. Nuo trejų metų pradėjęs eiti į vokišką darželį šiek tiek ėmė kalbėti vokiškai. Per metus pramoko vokiečių kalbą ir buvo pradėjęs ją kalbėti. Berniukui priimtinausia bendrauti švedų kalba, nes jis jau nuo mažens šią kalbą vartoja, jį supa švedų kalbos aplinka. Jis bendrauja tiek švediškai, tiek lietuviškai, tačiau berniukas patiria kalbos mokymosi sunkumų, nes jo kalba nežymiai vėluoja. Kad berniukas nepatirtų jokių nepatogumų, tarties ar gramatikos problemų ir Lietuvoje galėtų laisvai bendrauti, labai svarbu išanalizuoti jo kalbos įvertinimo duomenis.

Logopedinės pagalbos/kalbos ugdymo modelio įvertinimo duomenys

- 1) Anamnezės duomenys
- 2) Kalbos raida
- 3) Elgesio stebėjimas
- 4) Vaiko ir tėvų reakcijos
- 5) Specialistų rekomendacijos
- 6) Įvertinimo išvados

Anamnezės duomenys. Mamos nėštumas ir gimdymas praėjo sklandžiai. Vaikas sėdėti ir vaikščioti pradėjo laiku. Berniukas jau trijų mėnesių šypsodavosi matydamas žmogaus veidą ir guguodavo. Būdamas ketverių metų berniukas prasarigo bronchitu, po to užsikrėtė vėjaraupiais.

Kalbos raida. Mama dėl vaiko kalbos kreipėsi į logopedą. Logopedas nustatė, kad berniuko kalba nežymiai vėlavo. Jis netaisyklingai tarė lietuviškus garsus š, ž, č ir netaisyklingai tarė r garsą. Berniukas nesuprato gramatinių formų reikšmės, rišliai neatpasakodavo.

Elgesio stebėjimas. Berniuko fizinė branda, smulkioji motorika, klausa, balsas, kvėpavimas, kalbos tempas, kalbos padargų būklė atitinka amžiaus normas. Į darželį jis pradėjo eiti ketverių metų, nemokėdamas švedų kalbos, tad buvo irzlus, kad negali ko nors pasakyti. Pusę metų truko, kol jis išmoko naują kalbą. Lygiai pusę metų tylėjo darželyje. Bendraujant išryškėjo greita emocijų kaita, impulsyvumas.

Vaiko ir tėvų reakcija. Šeimos nariai į vaiko daugiakalbystę reagavo teigiamai. Šeimos nariai norėjo, kad berniukas bendrautų ir lietuviškai, neturėtų kalbos sunkumų. Šeimos nariai stengėsi padėti berniukui, šeima žaisdavo daug kalbą lavinančių žaidimų, skaitydavo, pasakodavo.

Specialistų rekomendacijos. Tėvai kreipėsi į Kauno vaiko raidos centrą. Tėvams pateikta keletas rekomendacijų, kaip elgtis namuose (skatinti mokytis lietuviškus garsus, kad vaikas pasakotų ir atpasakotų). Logopedas patarė žaisti įvairius lietuviškus žaidimus, kuriuose yra daug minėtų garsų, žodynui ir rišliajai kalbai turtinti daryti pratimus, kad berniukas galėtų laisvai ir nesivaržydamas bendrauti su kitais vaikais ir suaugusiais.

Įvertinimo išvados. Kalba vėlavo nežymiai.

- 1) Berniukas netaisyklingai tarė kalbos garsus.
- 2) Jo žodynas negausus.
- 3) Sakiniuose pasitaikydavo derinimo, prielinksnių parinkimo klaidų.
- 4) Savarankiškos minties raiška nepakankama.

Logopedinės pagalbos daugiakalbiam vaikui struktūra. Logopedas, atsižvelgdamas į vaiko anamnezės duomenis, kalbos vertinimo kortelės formas, dvikalbių vaikų įvertinimo formas, gimtosios ir antrosios, trečiosios kalbos raidos ypatumus, kartu su tėvais aptaria vaiko ugdymosi planą, atitinkantį vaiko ir šeimos poreikius. Iš šių įvertinimo duomenų yra išskiriamos penkios logopedinės pagalbos plano struktūros dalys, padėsiančios ugdyti vaiko kalbą:

- 1) žodyno turtinimas,
- 2) gramatinės kalbos struktūros formavimas,
- 3) garsų tarimo mokymas/foneminės klausos lavinimas,
- 4) rišlauso pasakojimo gebėjimų ugdymas.

Žodyno turtinimas. Berniuko žodynas skurdus. Tad reikia daug dėmesio skirti pasyviajam veiksmoždzių žodynui gausinti, sakinių supratimui ugdyti. Naudinga sieti sakinius ir trumpus

pasakojimus su atitinkamais paveikslėliais ir veiksmais, pratinti berniuką klausyti pasakų. Pasyvus berniuko žodynas bus kaupiamas ir turtinamas viso tolesnio mokymosi proceso metu.

Gramatinės kalbos struktūros formavimas, atsižvelgiant į kalbos vertinimo kortelės formą. Berniukui sunkiai sekėsi atkreipti dėmesį į gramatinių formų reikšmes (pvz., derinti lietuviškus daiktavardžius, būdvardžius, prielinksnius ir linksnius). Tad labai svarbu žaisti stalo žaidimus (pvz., loto, domino), kad berniukas įsisavintų ir pradėtų diferencijuoti veiksmažodžių ir daiktavardžių formas, o vėliau ir būdvardžių, taip pat, kad išmokytų taikyti tinkamus linksnius ir prielinksnius.

Garsų tarimo mokymas/foneminės klausos lavinimas

Liežuvio mankšta *š, ž, č* ir *r* garsams išstarti,

Taisyklingas atskirų *š, ž, č* ir *r* garsų tarimas.

Vaikui išmokus taisyklingai tarti atskirus *š, ž, č* ir *r* garsus, pereinama prie skiemenų, žodžių, sakinių mokymosi.

Jis mokomas aiškiai, pabrėždamas tarti *š* garsą: *ša, šo, šu, še, šė, ši, aš, oš, ūš, iš, aša, ošo*. Vėliau galima pereiti prie garsų *š, ž, č* ir *r* tarimo žodžiuose. Taip pat būtina priminti, kokia yra taisyklinga lūpų ir liežuvio padėtis. Sakomi žodžiai, kuriuos vaikas vartoja savo kalboje ir nori išmolti. Pavyzdžiui, *šakutė, šoka, žiba, žydi, čiaudėti, čiulbėti, raktai, rūbai*. Mokymosi pradžioje vengiama žodžių, kuriuose yra kitų pučiamųjų priebalsių: *s, z, ž*, nes vaikui gali būti per sunku. Vaikas gerai išmokomas tarti *š, č, ž* ir *r* garsus kasdieninėje kalboje, geras tarimas įtvirtinamas sakant žodžius, sakinius, eilėraščius su šiais garsais. Taip pat vaikas išmokomas atskirti šiuos garsus nuo panašiai skambančių. Vaikas skatinamas aktyviai dalyvauti sugalvojant žodžius, sakinius ar tęsiant pradėtą pasakojimą. Mokantis tarti garsus svarbu lavinti foneminę klausą, t. y. gebėjimą išgirsti tam tikrą garsą skiemenyse, žodžiuose, sakiniuose, atskirti panašiai skambančius garsus (*s–š*).

Išmolti *š, ž, č* ir *r* garsus padeda ir įvairūs paveikslukai, kuriuose pavaizduotus objektus įvardijant tariami šie garsai. Tai ilgas ir nelengvas kelias, tačiau bendros logopedų ir tėvų pastangos padės vaikui išvengti nepatogumų, kuriuos sukelia šveplavimas ar pirmosios kalbos sunkumai (Makauskienė, 2011).

Rišlaus pasakojimo gebėjimų ugdymas. Berniukui sunku rišliai pasakoti ir atpasakoti įvykius, nes jis žino tik pagrindinius žodžius. Pasakius sunkesnę žodį, jis dažniausiai jo nesupranta. Rišlijoje kalboje labai svarbu atsakyti į klausimus pilnu sakiniu, nuosekliai išdėstyti savo mintis, todėl naudinga ugdyti berniuko gebėjimą rišliai pasakoti. Patartina mokytis apibūdinamojo pasakojimo, lyginant du daiktus. Pavyzdžiui, „Ant stalo yra bananas ir obuolys.

Bananas yra pailgos formos, geltonas. Jis auga šiltuosiuose kraštuose, o obuoliai auga ir mūsų šalyje. Obuolys yra apvalus, raudonas. Bananas minkštas, o obuolys kietas. Jie abu yra vaisiai.“

Specialistų, tėvų, pedagogų, mokinių bendravimas ir bendradarbiavimas. Po logopedinės veiklos logopedas susitinka su mama ir pataria žaisti su vaiku įvairius žaidimus, vartojant lietuvių kalbą. Pvz., *Alias*, daryti pratimus ir mokytis tarti garsus. Taip pat yra skiriamos namų darbų užduotys. Pratybų sąsiuvinyje vaikas turi atlikti lietuvių kalbos užduotis, susijusias su tais garsais, kuriuos jam sunku ištart. Kuo daugiau specialistai ir tėvai dirba su vaiku tiek mokykloje, tiek namuose, tuo lengviau vaikas įveikia kalbos sunkumus. Mama mielai sutinka padėti atlikti namų darbus, kuriuos paskyrė logopedas. Ji patenkinta, kad logopedas skiria dėmesio ne tik logopedinės veiklos metu, bet ir namuose, vaikui atliekant įdomius pratimus ir užduotis.

Išvados

1. Norint išlaikyti darniąją vaiko daugiakalbystę, reikalingos tėvų ir pedagogų pastangos, kad vaikas išsaugotų savo gimtąją kalbą. Vaikų gimtosios kalbos vartojimo įgūdžiai yra sėkmingo antrosios kalbos įsisavinimo pagrindas.

2. Dvikalbių ir/ar daugiakalbių vaikų kalbos sutrikimai nėra daugiakalbystės pasekmė. Dvikalbių vaikų kalbos raidos sutrikimai visada pasireiškia abiejose kalbose. Daugiakalbių ir dvikalbių vaikų kalbos sutrikimai dažnai būna sunkesni ir juos įveikti sudėtingiau, todėl logopedinės pagalbos procesas trunka ilgiau, nei vienakalbių vaikų atvejais.

3. Kokybinio tyrimo rezultatai rodo, kad daugiakalbiams vaikams dažniausiai būdingi šie kalbos sunkumai: netaisyklingas garsų tarimas, linksniavimo, kirčiavimo, taisyklingo žodžių sudarymo, skaitvardžių, būdvardžių ir daiktavardžių derinimo klaidos, teisingo giminės parinkimo, laiko ir erdvės sąvokų, prielinksnių,rieveiksmių ir žodžių vartojimo teisinga reikšme klaidos.

4. Interviu duomenys parodė, kad tėvai stengiasi ugdyti vaiko gimtąją kalbą ir išlaikyti vėliau įsisavintą kalbą (kalbas). Pastebėję vaiko kalbos problemas, šeimos nariai laiku kreipiasi į logopedą.

5. Tėvai palaiko glaudų ryšį su mokyklos mokytojais, psichologais, logopedais ir kitais specialistais. Tėvų ir specialistų bendradarbiavimas padeda vaikui įveikti kalbos ir kalbėjimo sunkumus, padeda bendrauti kasdieninėje aplinkoje, saugiai jaustis.

6. Ugdant daugiakalbį vaiką labai svarbu taikyti vaiko poreikius ir gebėjimus atitinkančius pagalbos būdus ir metodus. Būtina atsižvelgti į tai, kaip jis kalba abiem kalbomis, kuri kalba yra dominuojanti, kuri silpniausia, organizuojant tolesnį vaiko mokymą ir ugdymosi procesą.

7. Remiantis mokslinė literatūra ir interviu duomenimis, parengtas daugiakalbio vaiko ugdymo ir logopedinės pagalbos modelis, kuriame svarbiausias dėmesys skiriamas gimtosios kalbos ugdymui, atsižvelgiama į vaiko individualius poreikius, emocinę gerovę. Vaiko gimtosios kalbos kompetencijos gerėja, kai kalbos mokymas susiejamas su jo aplinka bei vyksta aktyvus tėvų ir kitų vaiko ugdymosi proceso dalyvių bendradarbiavimas.

Literatūra

1. Aleksandravičius, E. (2013). *Karklo diegas: lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius: Versus aureus.
2. American Speech-Language-Hearing Association (2013). *Bilingualism*. Prieiga internete: <http://www.asha.org/practice/multicultural/issues/bll.htm> (žiūrėta 2013-11-05).
3. Aptekar, S. (2009). *Contexts of Exit in the Migration of of Russian Speakers from the Baltic Countries to Ireland*. Princeton: Princeton University.
4. Balčiūnienė, I. (2013). *Kalbų mokėjimas – unikali asmenybės savastis ir turtas*. Prieiga internete: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-07-22-ingrida-balciuniene-kalbu-mokejimas-unikali-asmenybes-savastis-ir-turtas/104488> (žiūrėta 2014-01-11).
5. Byers-Heinlein, K., Casey-Lew, W. (2013). Bilingualism in the Early Years: What the Science Says. *Learning Landscapes*. Vol. 7, No 1.
6. Blumenthal, M. (2012). *Speech Therapy with multilingual children: multilingual speech therapy?* Prieiga internete: <http://www.growingupbilingual.org/2012/10/speech-therapy-with-multilingual-children-multilingual-speech-therapy/> (žiūrėta 2013-11-10).
7. Bosemark, Ch. (2014). *Raising Bilingual Children: The First Five Steps to Success..* Prieiga internete: <http://www.omniglot.com/language/articles/bilingualkids1.htm> (žiūrėta 2014-01-10).
8. Butkevičienė, E. (2013). *Apklausų duomenų analizė*. Prieiga internete: http://www.lidata.eu/index.php?file=files/mokymai/seminaras_20110129/sem0129.html&course_file=sem0129_turinys.html (žiūrėta 2014-01-05).
9. Clark, B. *First – and – Second – Language Acquisition in Early Childhood*. Prieiga internete: <http://ecap.crc.illinois.edu/pubs/Katzsym/clark-b.pdf> (žiūrėta 2014-01-05).
10. Dabašinskienė, I., Garuckaitė R. (2009). Ankstyvasis užsienio kalbos mokymas – neatsakyti klausimai. *Kalbos kultūra*, 82.
11. De Houwer, A. (1999). *Two or More Languages in Early Childhood: Some General Points and Practical Recommendations*. Antwerp: University of Antwerp and Science Foundation of Flanders.
12. *Definition of Speech Disorder* (2014). Prieiga internete: <http://www.medterms.com/script/main/art.asp?articlekey=11250> (žiūrėta 2014-02-14).
13. Dopke, S. (2006). *Understanding Bilingualism and Language Disorder*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
14. *Emigracija ir šeima: vaikų ugdymo problemos ir iššūkiai* (2008). Kaunas: VDU, Lietuvių išėivijos institutas.

15. Fierro-Cobas, V., Chan, E. (2001). Language Development in bilingual children: a primer for pediatricians. *Contemporary pediatrics*, Vol., 18, No. 7.
16. Ford, S. (2001). *Language Mixing among Bilingual Children*. Prieiga internete: <http://www2.hawaii.edu/~sford/research/mixing.htm> (žiūrėta 2013-11-15).
17. Genesee, F. (2007). *Raising Bilingual Children*. New York: Random House Publishing.
18. Genesee, F., Nicoladis, E. (2005). *Bilingual First Language Acquisition*. Montreal: McGill University, University of Alberta.
19. Gildersleeve-Neumann, Ch. (2013). *Multicultural topics in communication sciences and disorders*. Prieiga internete: <http://www.multicsd.org> (žiūrėta 2013-11-15).
20. Grech, H., Dodd, B. (2007). Assessment of Speech and Language Skills in Bilingual Children: An Holistic Approach. *Stem-, Spraak-en Taalpathologie*, Vol., 15. No. 2. P. 84–92. Nijmegen University Press.
21. Hoff, E. (2002). *Childhood Bilingualism*. Boston.
22. Karaliūnas, S. (1997). *Kalba ir visuomenė. Psichosociologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo bruožai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
23. Kardelis, K. (2005). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
24. Kielhöfer, B., Jonekeit, S. (2002). *Zweisprachige Kindererziehung*. Tübingen.
25. King, K. Fogle, L. (2006). *Raising Bilingual Children: Common Parental Concerns and Current Research*. Prieiga internete: <http://www.cal.org/resources/digest/RaiseBilingChild.html> (žiūrėta 2014-01-15).
26. Kohnert, K., Windsor, J., Danahy Ebert, K. (2009). *Primary or “Specific” Language Impairment and Children Learning a Second Language*. Minnesota: University of Minnesota.
27. Kosur, M. H. (2012). *The pedagogical problems with language immersion problems*. New York.
28. Krivickaitė, E. (2014). Netikrų žodžių kartojimo testas: lietuvių vienakalbių ir dvikalbių vaikų kalbos tyrimas. *Taikomoji kalbotyra*, 2014 (4).
29. Leew, S., Baker, K., Bond, S. (2012). *Early Identification of Speech and Language Disorders*. Vancouver: Canadian Association of Speech & Language Disorders.
30. Lowry, L. (2011). *Bilingualism in Young Children: Separating Fact from Fiction*. Prieiga internete: <http://www.hanen.org/Helpful-Info/Articles/Bilingualism-in-Young-Children--Separating-Fact-fr.aspx> (žiūrėta 2014-01-07).
31. Lowry, L. (2012). *Can children with language impairments learn two languages?* New York.

32. Makauskienė, V. (2011). *Mokomės tarti garsą Š.* Prieiga internete:
<http://www.logopedaslp.lt/mokomes-tarti-garsa-s/> (žiūrėta 2013-11-16).
33. Manuel-Dupont, S., Ardila, A., Rosselli, M., Puente, A. (1992). *Bilingualism*. New York.
34. Martins Duarte Silva, G., Ines Vieira Couto, M., Regina Molini-Avejonas, D. (2013). *Risk factors identification in children with speech disorders: pilot study*. New York: John Wiley.
35. Mazolevskienė, A. (2001). *Dvikalbystės problemos ikimokykliniame amžiuje*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, Ikimokyklinės pedagogikos katedra.
36. Mazolevskienė, A. (2010). Šeimoje – dvikalbis vaikas. Prieiga internete:
<http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/teveliams/seimoje--dvikalbis-vaikas/779>
 (žiūrėta 2013-11-15).
37. Mazolevskienė, A., Montvilaitė, S. (2007). Ikimokyklinio amžiaus dvikalbių vaikų kalbų ugdymo realijos: Lietuvos patirtis pasauliniame kontekste. *Pedagogika*, 87.
38. McLaughlin, R. M. (2011). Speech and Language Delay in Children. *Cognitive Science*. University of Virginia School of Medicine, 83.
39. Mennen, I., Stansfield, J., Johnston, S. (2005). *Speech and Language Therapy Services for Bilingual Children in England and Scotland: A Tale of Three Cities*. Prieiga internete:
<http://www.cascadilla.com/isb4.html> (žiūrėta 2014-01-10).
40. Montanari, E. (2002). *Mit zwei Sprachen groß werden. Mehrsprachige Erziehung in Familie, Kindergarten und Schule*. München.
41. National Institute on Deafness and Other Communication Disorders (NIDCD) (2013). *Specific Language Impairment*. Prieiga internete:
<https://www.nidcd.nih.gov/health/voice/pages/specific-language-impairment.aspx> (žiūrėta 2013-11-20).
42. Paradis, J., Genessee, F., Crago, M, B. (2006). *Dual Language Development & Disorders. A handbook on Bilingualism & Second Language Learning*. Baltimore, Maryland: Paul H. Brookes Publishing Co.
43. Pearson, B. Z. (2008). *Raising a bilingual child*. New York. Living Language, an imprint of Random House.
44. Prelock, A. P., Hutchins, T., Glascoe P. (2008). Speech – Language Impairment: How to Identify the Most Common and Least Diagnosed Disability of Childhood. *The Medscape Journal of Medicine*, 10.
45. Purcell, J., Lee, M., Biffin, J. (2006). *Supporting bilingual children in early childhood*. Chicago.
46. *Recommendations for Working with Bilingual Children* (2011). Atlanta.

47. Seidholz, M., Bingham, C. (2013). *Bilingualism and Intervention: Clinical Considerations*. New York: John Wiley.
48. Szentkiralyi, J & P. (2006). *Changing Attitudes: Melting Pot Vs. Mosaic – Raising Children in a Dual Culture*. London.
49. Tabors, P., Snow, C. (2008). *One Child, Two Languages. A Guide for Early Childhood Educators of Children Learning English as a Second Language*. Baltimore, Maryland.
50. Thordardottir, E. (2007). Effective Interventions for Specific Language Impairment. *Encyclopedia of Language and Literacy Development*. Montreal: McGill University.
51. Toppelberg, C., Collins, B. (2010). *Language, Culture, and Adaption in Immigrant Children*. Boston.
52. Toppelberg, C., Snow, C., Tager-Flusberg, H. (1999). *Severe Developmental Disorders and Bilingualism*. Boston.
53. Triarchi-Herrmann, V. (2006). *Mehrsprachige Erziehung. Wie Sie Ihr Kin fördern*. München.
54. Vogl, L. (2013). *Tips for Assessing Bilingual Children As a Monolingual SLP*. Prieiga internete: <http://blog.asha.org/2013/11/26/leisha-vogle-assessing-bilingual-children-as-a-monolingual-slp/> (žiūrėta 2013-12-20).

Eglè Cigaitè

**MULTILINGUAL CHILDREN'S LANGUAGE DISORDERS IDENTIFICATION AND
METHODS OF ASSISTANCE**

The Master's Degree Thesis

Summary

The objective of this master thesis is to examine language disorders in speech-impaired children from multilingual families, and to contribute to the development of intervention methods to improve the language and speech development of these children. The main reason for bilingualism and multilingualism in children and families today is migration and living in new socio-cultural environment.

Hypothesis: speech therapist, recognizes multilingual children's language disorders and focuses using the appropriate methods of assistance, in collaboration with parents and speech therapist's professionals, not only helping the child to overcome language problems, but also enhancing his communication skills.

The work is based on partially structured interviews with eight parents of multilingual children with speech and language disorders using *Skype* program. Information obtained from these interviews were analyzed and used to develop a language and speech improvement model.

The most important empirical *conclusions* that were drawn are:

- The characteristics of speech disorders in bilingual and multilingual children do not differ from speech disorders occurring in monolingual children. However, the speech disorders of bilingual and multilingual children may be more pronounced and more complex than those of monolingual children. Therefore, the treatment of speech disorders of bilingual and multilingual children may be more difficult, more complex, and more time-consuming than the treatment of speech disorders in monolingual children.
- The results underline that multilingual children most often have difficulty correctly pronouncing speech sounds, applying the rules of grammar, using words correctly, and developing vocabulary. The language, that a bilingual child usually hears and uses in his daily life, will become dominant language in his life. The language he hears and uses less often, will become a second language, which may lose its importance in later stages of the child's development.

Keywords: children's bilingualism/multilingualism, native and non – native language education, specific language disorders and overcoming, speech therapists and parent's cooperation.